

PURIFIKACIJA I UREĐIVANJE ISTOČNOG TEMENOSA DIOKLECIJANOVE PALAČE U 19. STOLJEĆU

Stanko Piplović

UDK:728.8.025.3(497.583Split)''18''

Izvorni znanstveni rad

Stanko Piplović

Split

Na osnovu sačuvane izvorne građe obrađuju se radovi na restauraciji i prezentaciji jugoistočnog dijela Dioklecijanove palače u Splitu usredotočenog na monumentalni carev mauzolej i njegov neposredni okoliš. Obuhvaćeno je vrijeme druge polovice 19. stoljeća pa do Prvog svjetskog rata u doba austrijske uprave pokrajinom Dalmacijom. To je bilo vrijeme radikalnih promjena u odnosu na graditeljsko nasljeđe koje su se ogledale od zaštite pojedinačnih građevina do urbanih cjelina, od usmjeravanja na najstariji i najvrijedniji antički sloj k integralnom uvažavaju kasnijih ostvarenja pa i onih manjeg umjetničkog i povijesnog značaja.

Središnji reprezentativni prostor Dioklecijanove palače u Splitu je Peristil. S njegovih bočnih strana su zidom ograđeni posvećeni slobodni prostori temenosi. U zapadnom su hramovi, a u istočnom carev Mauzolej najznačajnija zgrada cijelog sklopa. Ubrzo nakon careve smrti rimska rezidencija je dobila novu namjenu. U nju su se već u antici počeli useljivati ljudi na što nedvosmisleno ukazuju ostaci sakralnih građevina iz tog doba i brojne kamene spolije s urezanim karakterističnim ranokršćanskim križevima ugrađene u zidovima kuća.¹ Postupno je nastao grad čiji su stanovnici prilagođavali ostatke Dioklecijanove palače svojim svakodnevnim potrebama, rušili ih, a na slobodnim mjestima gradili nove kuće. Tako je nastala gusto zbijena urbana struktura. Najvažniji sačuvani dijelovi Palače, Mauzolej, Hram i Vestibul s vremenom potpuno su prekriveni bezvrijednim kućama pa gotovo ni otkuda nisu bili vidljivi.

¹ S. Piplović, »Ranokršćanski Split«, *Građa i prilozi za povijest Dalmacije* 21, Split 2007.

U 19. stoljeću općim napretkom humanističkih znanosti porastao je interes za antičku Palaču u Splitu. Počela su njena sustavnija istraživanja i zaštita. Polovicom stoljeća arhitekt i konzervator Vicko Andrić zadojen klasicističkim idejama zalagao se za njenu djelomičnu uspostavu. Zagovarao je radikalno izoliranje glavnih sačuvanih dijelova posebno vraćanje Mauzoleja u prvotno stanje. Razvile su se žestoke polemike pa njegovi planovi nisu usvojeni.² S druge strane njihovo fizičko stanje je bilo vrlo loše pa je trebalo hitno poduzeti mjere sanacije.

Tek sedamdesetih godina pristupilo se temeljitijim zahvatima. Kako su pojedine zgrade Palače bile zaklonjene kasnijim prigradnjama u to vrijeme pristupilo rušenju onih koje su ih opkoljavale. Neposredni poticaj za početak bio je 1873. godine kada su tri austrijska profesora iz Beča Alexander Conze, arhitekt George Niemann i arhitekt Alois Hauser bili na arheološkim istraživanjima na grčkom otoku Samotraki. Na povratku su se po nalogu ministra dr. Stremagera od 3. travnja zaustavili nekoliko dana u Splitu. Stigli su korvetom *Zriny* koja im je bila na raspolaganju tijekom čitavog putovanja. Imali su zadatak utvrditi stanje Dioklecijanove palače i ostataka nedaleke antičke Salone te predložiti mjere njihove zaštite.³ Konzervator starina Frane Bulić, tada kao apsolvant na studiju klasične filologije i arheologije na sveučilištu u Beču, bio je stalno u njihovoj pratnji.⁴ U Splitu su saslušali mišljenje mjesnog povjerenstva. U izvještaju su naglasili da su od svih ostataka Dioklecijanove palače najvažniji Mauzolej i Hram. Našli su da Mauzolej prijeti potpunom propašću i zahtjeva hitnu restauraciju. To je bio najpreći od svih zadataka. Mišljenja su bili da ga ne treba vraćati u njegovo prvobitno stanje niti ga širiti kao Katedralu. Predložili su uklanjanje svih okolnih zgrada koje su ga skrivale, a samo je kor prigrađen na istočnoj strani trebao ostati i trebalo ga je čak proširiti. Posebno su smetale sakristija i kapela sv. Duje neposredno prislonjene na Mauzolej.

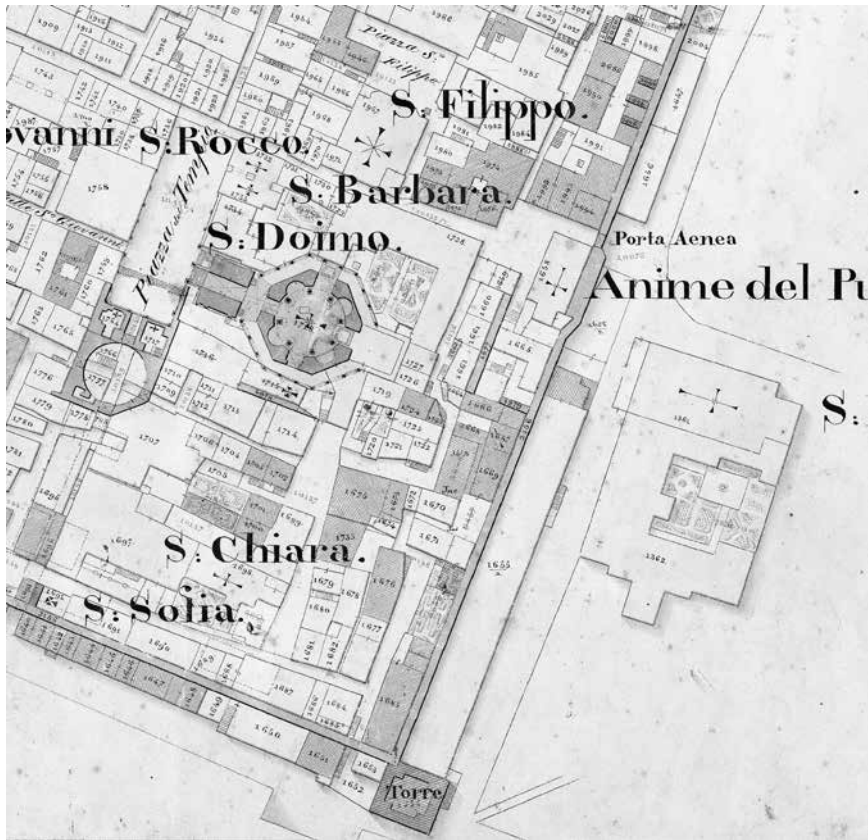
U vezi s time profesor arheologije na Sveučilištu dr. Conze sastavio je izvještaj koji se odnosio na restauraciju Mauzoleja. Izradio je i plan u kojem je označio okolne zgrade koje bi se uklonile. To su bile:

- crkvice sv. Barbare koja je ranije pripadala laičkoj bratovštini, a kasnije demaniju,
- kavana, zgrada na istočnoj strani Peristila u vlasništvu katedralnog Kaptola,
- kuća Petrini vlasništvo Kaptola koja se nalazila zapadno od crkvice sv. Mateja,
- crkvice sv. Mateja južno od Katedrale vlasništvo crkvinarstva Katedrale,
- sakristija jugoistočno od Katedrale za koju bi trebalo izgraditi novu zgradu,
- kuća pokojne Ane Tomašić što ju je naslijedila Magdalena Radman ostavljena kasnije Katedrali,
- dvije kućice Hospicija franjevačkog samostana u Poljudu jugoistočno od Mauzoleja,

² D. Kečkemet, *Vicko Andrić arhitekt i konzervator 1793-1866*, Split 1993.

³ A. Conze, A. Hauser, G. Niemann, *Archaeologische Untersuchungen auf Samothrake*, Wien 1880. - Izvještaj Ministru za bogoštovlje i nastavu od 12. listopada 1873., AKU br. 30/C (Spisi iz Konzervatorskog ureda u Splitu, Arhiv Konzervatorskog odjela – Split).

⁴ F. Bulić, »Necrologo Alessandro Conze«, *Bullettino di archeologia e storia dalmata* (=BASD) XXXVII, Split 1914., 132-141.

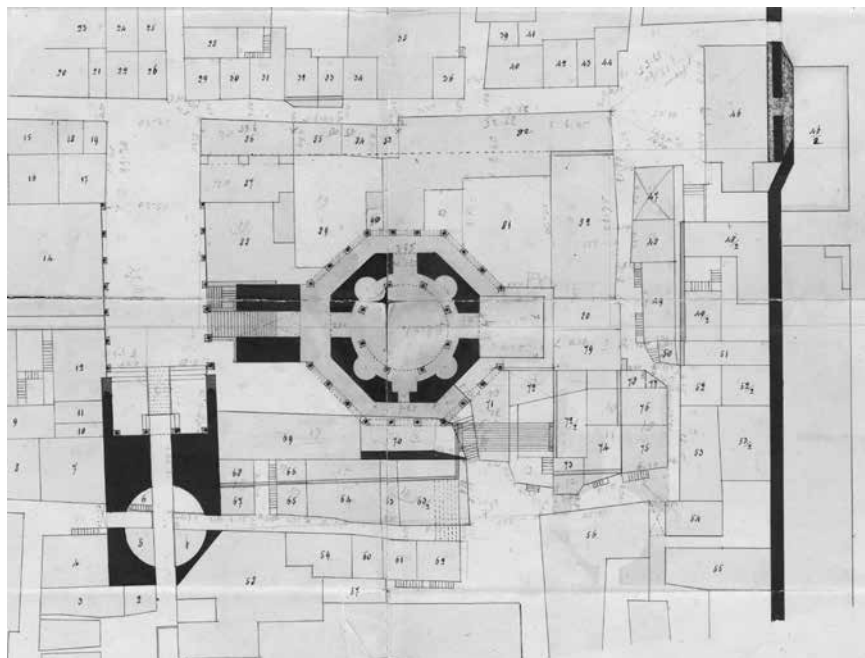

Detalj katastarskog plana Splita iz 1831. godine. Stanje južnog dijela Dioklecijanove palače prije početka purifikacije (Državni arhiv Split, Arhiv mapa za Istru i Dalmaciju)

- kuće redovnica sv. Klare,
- kuća Marije Negodić Petrove i Ivana Ercega,
- dvije kuće s dvorištima Mate Bege pok. Ante koja se nalazila u Ulici starog grada,
- dvije kućice uz zgradu Stare biskupije vlasništvo Biskupskog stola,
- pet dijelova Stare biskupije sjeverno od Katedrale u vlasništvu Biskupskog stola.⁵

Conze je elaborat poslao Ministarstvu za bogoštovlje i nastavu s kojim se potpuno suglasilo Središnje povjerenstvo za spomenike u Beču. U svrhu detaljne razrade prijedloga Dalmatinsko namjesništvo je 19. ožujka 1873. godine osnovalo mješovito povjerenstvo. Kotarsko poglavarstvo je zamolilo konzervatora spomenika Mihovila Glavinića za suradnju. Ministar za bogoštovlje je 13. veljače 1874. zatražio mišljenje da li se predviđeni radovi mogu izvršiti bez prepreka i koji su zahtjevi vlasnika. Nakon toga elaborat je prosljeđen Dalmatinskom namjesništvu

⁵ »Sull' isolamento e ristauo del Duomo di Spalato«, *BASDI*, 1878., 9.

Plan Dioklecijanovog mauzoleja i njegovog okoliša iz 1878. godine.
 Uz crtež je i popis svih vlasnika kuća u to vrijeme
 (Konzervatorijalni ured za Dalmaciju, Arhiv Konzervatorskog odjela u Splitu)

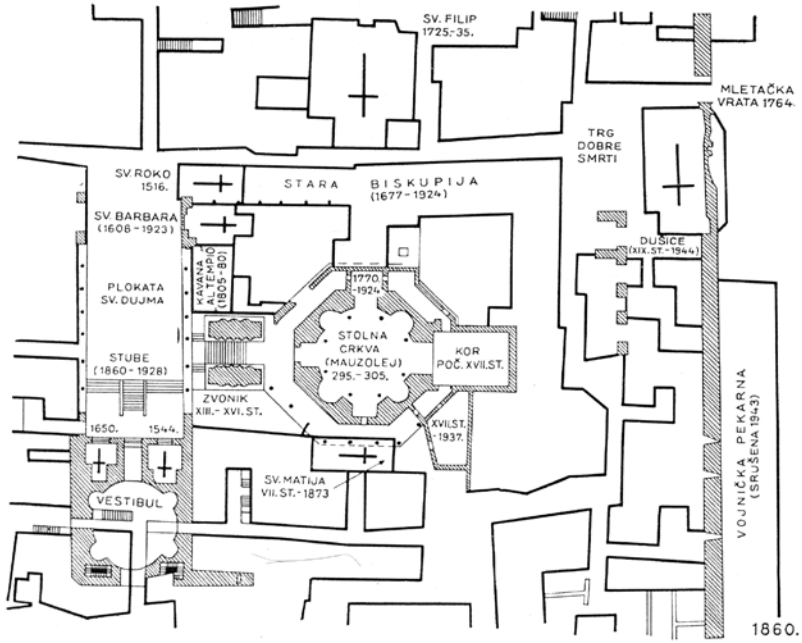
na ocjenu koje ga je uputilo Kotarskom poglavaru u Splitu Francescu Zanchiju.

Povjerenstvo se sastalo se 10. travnja 1874. godine i proučilo predmet. I ono se u glavnom složilo s prijedlogom dr. Conzea osim u pitanju premještanja oltara sv. Duje na drugo mjesto unutar Mauzoleja.⁶

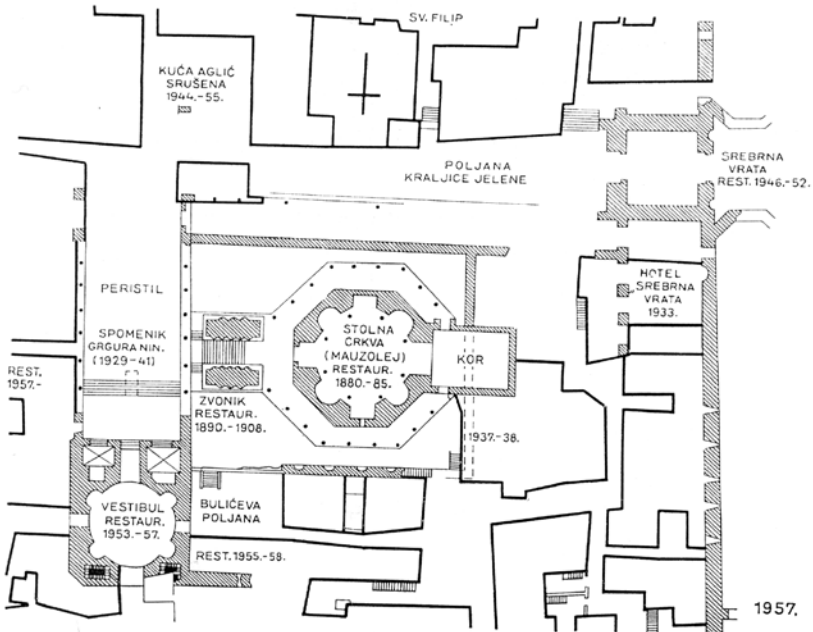
Rasčišćavanje prostora istočnog Temenosa u kojem je bio Mauzolej i njegovog neposrednog okoliša bio je najopsežniji i najsloženiji problem od svih radova u Palači. Tu su s vremenom u unutrašnjosti izgrađene kuće, ali i s vanjske strane prislonjene uz njegov obodni zid. Poslove je nadzirao profesor na Gimnaziji u Splitu i konzervator spomenika Mihovil Glavinić, a radove financirala država.

U daljnjem postupku pojedini članovi povjerenstva su razgovarali s vlasnicima kuća koji su tražili određene iznose za ustup svojih zgrada. S druge strane kotarski inženjer je vršio službene procjene vrijednosti koje su bile niže. Ipak svi su privatnici pristali na prodaju i složili se oko cijene. Tako su prikupljeni detaljni podaci o svakom pojedinačnom slučaju: kućnom broju nekretnine i njenom položaju s imenima vlasnika, procjenom njihove vrijednosti i zadužbinama koje su ih teretile. Pribavljeni su podaci Registra promjena vlasništva iz Hipotekarnog ureda. Navedeno je koje bi se zgrade mogle pribaviti besplatno i druge s čijim bi vlasnicima trebalo sklopiti ugovor o prodaji. Ukupni trošak za one zgrade koje je

⁶ Dopis Kotarskog Poglavarstva Glaviniću od 1. II. 1874., AKU br. 4/C; Zapisnik sjednice mješovitog povjerenstva održane u Splitu 10. IV. 1874., AKU br. 41/C.

PERISTIL I OKOLINA MAUZOLEJA

Crteži središnjeg dijela Dioklecijanove palače istočno od Peristila s prikazom stanja 1860. i 1957. godine (S. Muljačić, 1958).

trebalo otkupiti je iznosio 18.374 forinte, a najveći trošak se odnosio za zgradu kavane i kuću Petrini u visini od 6.400 forinta. Na tome je najviše radio konzervator.

Godine 1875. Ministarstvo je zadužilo arhitekta Aloisa Hausera da izradi projekt i troškovnik za izolaciju i obnovu Mauzoleja. Stoga je određeno da Glavinčić pošalje Središnjem povjerenstvu u Beču izvještaj o poslovima eksproprijacije kuća koje su porušene ili su trebale biti porušene.⁷

Nakon sređenih podataka na poziv biskupa sastalo se posebno mješovito povjerenstvo 12. veljače 1876. godine. Sačinjavali su ga predstavnici crkve i države: biskup Marko Calogera, kotarski poglavar Francesco Zanchi, načelnik Splita Antonio Bajamonti, Petar Tartaglia predstavnik vijeća crkovinarstva Katedrale i kotarski inženjer Giorgio Marcocchia. Sastavljeni su prijedlozi o potrebnim radovima i sačinjen zapisnik.

Predlagalo se i premještanje oltara sv. Duje koji se nalazi u sjevernoj niši Katedrale, a čija je kapela stršila izvan zgrade i pregrađivala peripter. Rušenjem kapele bi se omogućio prolaz peripterom, a pored toga bi se oslobodila i dva antička stupa koja su bila ugrađena u njen zid. Pošto se članovi povjerenstva nisu mogli složiti, a bilo je i bojazni kako bi tu promjenu prihvatio pobožni puk, rješenje je odgođeno za drugo prikladnije vrijeme kada napretkom radova pitanje postane jasnije s tehničke strane. Povjerenstvo je imalo i primjedbu na prijedlog dr. Conzea o načinu kako da se spriječe nove gradnje na mjestima gdje su postojale neke zgrade. Ali pri tadašnjem stanju propisa to nije bilo moguće osim u nekim pojedinim slučajima, iznimno kod mogućih arheoloških nalaza, za što nije postojao zakon o eksproprijaciji. Na tom sastanku razmatralo se i jedno zanimljivo pitanje. Iznesen je prijedlog da bi se eventualno Mauzolej pretvorio u predvorje crkve. Iz nje bi se prenijeli oltari zajedno s oltarom sv. Duje u kor koji bi služio za bogoslužja međutim takvo rješenje nije prihvaćeno. Nakon toga je Kotarsko poglavarstvo poslalo 18. veljače 1876. Namjesništvu izvještaj u kojemu se potpuno složilo s prijedlogom dr. Conzea. Dostavilo su mu i nacrti ugovora s vlasnicima.⁸

Inženjer Antonio Inchiostri je 1976. sastavio izvještaj Kotarskom poglavarstvu u Splitu o lošem stanju starina na Peristilu i opasnostima koje su prijetile javnoj sigurnosti. Odlučio je što prije napraviti nacрте o tadašnjim problemima i neophodnim radovima. O tomu se uvjerio zajedno s njim i konzervator Glavinčić koji je o svemu poslao dopis Središnjem povjerenstvu u Beču.⁹

Pored toga konzervator je 31. prosinca 1877. godine obavijestio arhitekta Hausera o rezultatima dogovora za rušenje kuća. Ranije to nije mogao učiniti je cijele zime bio u bolnici ili proveo kući i imao smrtni slučaj u obitelji. Iznio mu je i financijske poteškoće za radove. U budžetu za 1874. osigurano je za izolaciju Mauzoleja 4.000 forinta, za uređenje Katedrale i zvonika pred njom, a k tomu za opremu, i nabavu crkvenog pribora još 2.000 forinta. Taj iznos od 6.000 forinta je dostavljen Namjesništvu u Zadru, ali još nije bio utrošen. Međutim novac je u lipnju oduzet i time izgubljen. Konzervator je molio Hausera da se zauzme u Mi-

⁷ Glavinčićev dopis savjetniku Zanchiju od 11. XII. 1875., AKU br. 40/C.

⁸ Zapisnik povjerenstva od 12. II. 1876., AKU br. 60/C; Dopis kotarskog poglavara Zanchija Namjesništvu od 18. II. 1876., AKU br. 61/C.

⁹ Dopis Kotarskom poglavarstvu u Splitu od 26. IX. 1876., AKU br. 46/C.

nistarstvu kako bi se ipak dodijelio. Uz dodatak još 400 forinta koje je osiguralo Kotarsko poglavarstvo Splita moga bi se odmah nabaviti zgrada kavane i kuća Petrini. Time bi se riješio problem zgrada koje su najviše smetale i nagrđivale okoliš. Osigurao bi se i prostor za pripremne redove restauracije.

Također je u državnom proračunu za 1875. godinu Ministarstvo odobrilo 5.000 forinta za restauraciju Mauzoleja i 1.000 za nabavu namještaja i predmeta. Ta svota, ako se ne utroši mogla bi biti namijenjena u druge svrhe. Očuvavši ukupno tih 12.000 forinta i dodatkom još 6.900 forinta računalo se da bi se mogli izvršiti svi radovi izolacije katedrale osim rušenja Biskupije. Tako su se pokrenule konkretne mjere. Glavinić je pohvalio i predavanje koje je Hauser održao u Beču o Mauzoleju i obećao ga publicirati kod nas.¹⁰ Najznačajniji radovi izvedeni su u razdoblju 1880. do 1908. kada je restaurirana Katedrala i njen zvonik.¹¹

Nakon što su zgrade obnovljene postavljeno je pitanje komu ih treba ustupiti na upravljanje kao spomenika kulture. Ministarstvo za bogoštovlje i nastavu odredilo je 1914. godine da se Mauzolej, zvonik i hram stavljaju u nadležnost Povjerenstvu Dioklecijanove palače.¹²

Zapadna strana

Sa zapada temenosa je antički Peristil otvoreni prostor okružen s bočnih strana kolonadama od stupova koji nose polukružne lukove. Kasnije je služio kao katedralni trg zvan *Plokata sv. Dujma*. Na sjevernom kraju istočnog kolonata koji je graničio s temenosom bila je crkvice sv. Roka iz 16. stoljeća. Dalje u nizu prema jugu su crkvice sv. Barbare iz 17. stoljeća pa kavana *Al Tempio* i kuća zvana Petrini. Sve su 1876. bile u vlasništvu crkve. Tada se započelo s njihovim pribavljanju u svrhu rušenja. Kavana *Al Tempio* je bila jednokatna zgrada podignuta 1805. godine. Njeno glavno pročelje prema Peristilu je interpolirano među antičkim stupovima.¹³ Kuća je 1880. porušena. Tako je kolonat potpuno oslobođen. Neki njegovi stupovi bili su oštećeni i napukli pa su osigurani pod nadzorom inženjera Antonia Inchiostrija.¹⁴

Kuća Petrini imala je podrum, prizemlje, dva kata i tavan, a uz nju je bilo dvorište. Nalazila se uz Peristil nešto južnije. Na zapadu je graničila s Vestibulom, na istoku s crkvicom sv. Mateja, a na jugu slijepim pristupom do kuća Menegethi iz Zadra i zgradom dr. Roića. U prodaji se uračunalo i drveće koje je raslo u dvorištu kavane i sarkofazi koji su bili u dvorištima obiju kuća i oni koji bi se pronašli nakon rušenja. Kupac je bio obvezan pobrinuti se za ljudske kosti ako bi se pronašle. Srušena je 1876. godine.¹⁵

¹⁰ Glavinićev dopis Hauseru u Beč od 31. XII. 1877., AKU br. 58/C.

¹¹ F. Bulić, »Il Conservatore dei monumenti antichi a Spalato«, *BASD XL-XLII*, Split 1919. - 1922., 148.

¹² Dopis Dalmatinskog namjesništva Mjesnom odboru Dioklecijanove palače u Spljetu, AKU MO br. 26 iz 1914. godine.

¹³ S. Muljačić, »Kronološki pregled izgradnje Splita u XIX. XX. stoljeću«, *Zbornik Društva inženjera i tehničara u Splitu*, Split 1958., 68.

¹⁴ S. Piplović, *Alois Hauser u Dalmaciji*, Split 2002., 20.

¹⁵ L. Jelić, »Zvonik spljetske stolne crkve«, *Viestnik Hrvatskog arheološkog društva I*, Zagreb 1895., 83.

Istočna strana Peristila s crkvicama sv. Roka i sv. Barbare te kavane *Al tempio* čije je pročelje ugrađeno među antičkim stupovima (Konzervatorijalni ured za Dalmaciju, Arhiv Konzervatorskog odjela u Splitu).

Radi izolacije Mauzoleja određeno je porušiti crkvice sv. Barbare, sv. Roka i sv. Karla na Peristilu. Još 1877. godine nisu još bile uklonjene, ali ih je državni ured u Splitu ustupio konzervatoru. To se još nije moglo provesti, jer je voditelj radova inženjer Inchiostru upozorio da bi zbog radova na obližnjem kolonatu Peristila, koji su se izvodili, moglo doći do nesreće.¹⁶ I tijekom 1879. godine razmatrala se i budućnost dviju crkvice na sjeveroistočnom kraju Peristila posvećene sv. Roku i sv. Barbari. U tom smislu Kotarsko poglavarstvo je tražilo od konzervatora podatke kada je crkvice predao. Odgovoreno mu je kako je to učinjeno 1. kolovoza za jednu, a za druga 15. studenoga 1876.¹⁷

¹⁶ Glavinićevi dopisi Kotarskom poglavarstvu od 12. I. i 5. VIII. 1877., AKU br. 43/C.

¹⁷ Dopis konzervatora Kotarskom poglavarstvu od 24. III. 1880., AKU br. 26/C.

Istočni kolonad Peristila nakon rušenja zgrade kavane 1880. godine
(Konzervatorijalni ured za Dalmaciju, Arhiv Konzervatorskog odjela u Splitu).

Godine 1909. na petoj sjednici Povjerenstva Dioklecijanove palače raspravljalo se o iznajmljivanju crkvice sv. Roka. Ponude su dostavile splitska filijala Mizarske zadruge iz Gorice na 10 godina uz mjesečni zakup od 40 kruna i trgovac kožom Josip Ghemo na 15-20 godina uz zakup od 32 kruna. Ali na prijedlog nadinženjera Achiellesa Save se odustalo jer je taj prostor bio potreban za smještaj alata i materijala za radove na Mauzoleju.¹⁸

Dopisom od 11. svibnja 1876. godine Ministarstvo za bogoštovlje i nastavu u Beču pristalo je na pribavljanje zgrada kavane te kuće Petrini čijom je demoliranju rukovodio inženjer Inchiostri. Nakon toga trebalo je s Biskupijom odrediti uvjete njihove prodaje. Na 9. lipnja sastalo se povjerenstvo u kojemu su bili kotarski komesar dr. Bernardo Marcatti, kotarski tajnik Vincenzo Riboli i konzervator spomenika Mihovil Glavinić s jedne te kaptolski prokurator kanonici Vjekoslav Krstulović i Paskval Reić. Prisustvovao je u asistenciji odvjetnik dr. Ivan Manger s druge strane. Sastavljen je ugovor u kojemu je određena cijena za obje zgrade od 6.380. forinta koju je trebala isplatiti država iz trezora predstavnicima Kaptola. Prodavač je jamčio da je vlasnik nekretnina, da nisu opterećene hipotekom i da su plaćeni svi porezi. Ugovor je potvrdio biskup Marko Calogera, a s druge Gavri-

¹⁸ Zapisnik sjednice Povjerenstva Dioklecijanove palače održane u Splitu 16. i 17. travnja 1909., AKU

Sa sjevera temenos je graničio s trijemom antičke ulice Dekuman i to od Peristila na zapadu pa na istok do blizu Srebrenih vrata Dioklecijanove palače. Tu su s vanjske strane zida bile zgrade. Na uglu s Peristilom je romanička kuća koja je kasnije pretvorena u crkvu sv. Roka kada je dobila novo renesansno pročelje. U njenom produženju prema istoku su bile tri prizemne zgrade sedamdesetih godina 19. stoljeća u državnom vlasništvu. Još naprijed nalazio se glavni dio zgrade Stare biskupije podignute u 17. stoljeću. Imala je jedan kat i bila djelomično na kolniku, a djelomično na trijemu rimskog Dekumana. Na istočnom kraju trijema nalazi se antički tetrapilon. Zgrada Biskupije je imala dva manja krila prema jugu. Jedno je bilo na istoku na kraju. Drugo se protezalo od njene sredine do periptera Mauzoleja i dijelilo slobodni prostor između Biskupije i Mauzoleja na dva dvorišta u kojima su bili vrtovi, a u istočnom i bunar. Sredinom 19. stoljeća zgradu, jer je bila trošna. Dalje je služila za razne potrebe. U njoj je bila knjižara, tiskara i skladišta.

Već 1874. godine Namjesništvo je pokrenulo pitanje rušenja zgrade Stare biskupije radi izolacije Mauzoleja. Biskup Marko Calogera se na to obratio Svetoj stolici za stav. U pismu papi Piju IX. opisao je situaciju i naveo da je zgrada Biskupije od 1808. do 1868. godine bila pod upravom države, ali je bila zanemarena pa više nije bila pogodna za stanovanje. Radi toga se biskup preselio u drugu privatnu zgradu na trošak države. Pored toga valjalo je proširiti crkvu pa se smatralo da bi to trebalo učiniti negdje u blizini. Sve eventualne radove da se zgrada uredi biskup je ocijenio uzaludnim troškom. Dogovorio se i s Kaptolom pa je procijenjeno da je vrijednost zgrade 16.000 forinta. Predloženo je da bi je trebalo ustupiti s time da država na svoj trošak podigne novu zgradu. Molio je Svetog oca za odobrenje uz postavljene uvjete. Molbu biskupa podupro je dopisom nadbiskup Calerini. Iz Rima je stigao odgovor da biskup postupi kako smatra ispravnim. U skladu s tim biskup Calogera se obratio Namjesništvu za uputu o tome s kojim kompetentnom političkom vlasti bi trebao dalje pregovarati.²⁰ Pokrajinska financijska direkcija u Zadru zatražila je od Financijske intedance u Splitu podatke o dekretima tog predmeta iz 1873. i 1874. godine. Pregledao ih je namjesnik i odredio daljnji postupak²¹

Kako te građevine na sjevernoj strani nisu bile potrebne crkvi biskup je 1876. godine izrazio pristanak za njihovo ustupanje uz ranije postavljene uvjete. Namjesništvo je predložilo da Kotarsko poglavarstvo Splita utvrdi stvarnu vrijednost zgrada i pripadajućih prostora i da ga obavijesti čemu su tada služile i koliko donose prihoda. Nakon toga zadužen je kotarski inženjer Giorgio Marcocchia da procjeni vrijednost zgrade i pripadajućeg zemljišta i obavijesti u koju svrhu se koristila. O svemu je obaviješten i konzervator starina gimnazijski profesor Mihovil Glavinić.²²

²⁰ Dopis biskupa Calogere Papi od 26. V. 1874., AKU br. 5 iz 1879. godine.

²¹ Dopis Namjesništva Pokrajinskoj financijskoj direkciji u Zadru od 25. XI. 1874., AKU br. 5 iz 1879. godine

²² Dopis biskupa Dalmatinskom namjesništvu od 25. VI. 1874., AKU b. b.; Dopis Namjesništva u Zadru Kotarskom poglavarstvu u Splitu od 10. VI. 1876., AKU br. 10.

Na osnovu toga okružni inženjer Marcocchia je napravio detaljnu analizu. Utvrdio je da zgrada Stare biskupije s istočne i jugoistočne strane graniči s dvorištem Kaptola i Katedralom u to vrijeme otkupljenim od države te kućom Marka Bege. Na zapadu prema Peristilu je crkvice sv. Roka također u vlasništvu države, a na istoku popločana ulica. Dio zgrade je bio prizeman, a jedan veći dio na kat.

Građevina je tada već dotrajala, zapuštena i u neredu. Zidovi su joj od kame-
na povezanim malterom, ali su bili u dobrom stanju posebno na sjevernoj strani. Žbuke u unutrašnjosti su propale. Podovi su djelomično pokriveni venecijanskim pločicama, a djelomično drveni i istrošeni. Metalni okovi prozora i vrata su propali. Krovna konstrukcija je od jelovog drveta, a pokrov od crijepa. Dio zgrade od 22 prostorije je koristilo 9 privatnika koji su plaćali ukupno 396 forinta najma. Osim toga bilo je još neiznajmljenih prostorija koje su koristili vlasnici. Radilo se o tri skladišta i više soba koje su također mogle donositi prihod. Kada se odbio porez, troškovi održavanja i druge obveze procijenjeno je da je prihod zgrade godišnje 8.700 forinta. Procjenitelj je u studenom dostavio elaborat Kotarskom poglavarstvu u Splitu.²³

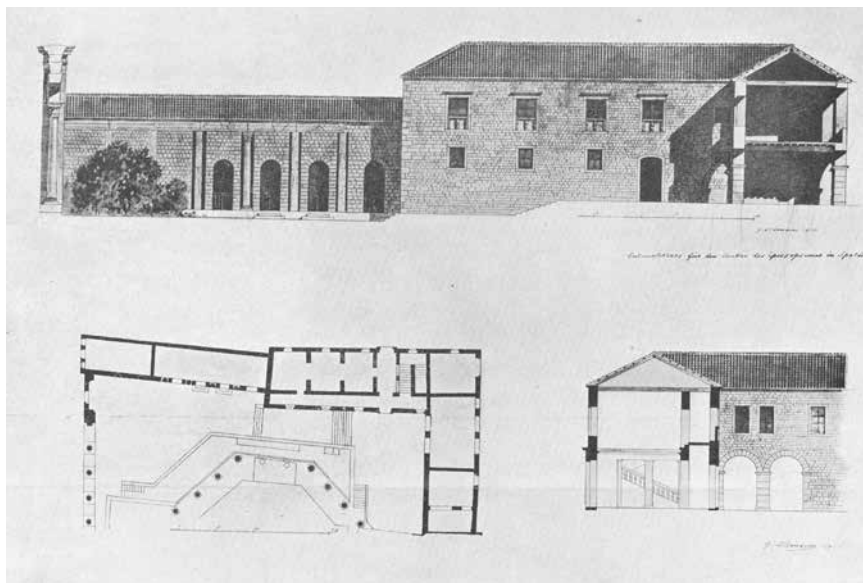
Pored toga biskup Marko Calogera je zapitan na kojem mjestu bi trebalo sagraditi novu zgradu biskupije. Njegov prijedlog je bio da se podigne nova nedaleko stare i to nešto sjevernije s druge strane ulice na mjestu niza kuća koje bi trebalo otkupiti i porušiti. Tako bi i dalje stan biskupa ostao u blizini katedrale. Protezala bi se od kuće Zavoreo Castellan na sjeveru Peristila na istok do crkve sv. Filipa. Smatrao je važnim i to što bi njeno glavno pročelje bilo okrenuto jugu izloženo suncu i zraku. Iz tog razloga biskup je smatrao da bi trebalo srušiti i crkvice na sjeveroistočnom uglu Peristila. Između nove Biskupije i crkve sv. Filipa mogla bi se ostaviti jedna ulica, a sa zapada je već postojala pa bi tako nova zgrada bila sa svih strana slobodna. I trg na sjeveru ispred crkve sv. Filipa bi dobio bolji pristup, jer je tadašnji bio otežan zbog postojanja bunara. Dokumentacija o prijedlozima biskupa dostavljena je inženjeru Antoniju Inchiostriju voditelju radova obnove mauzoleja i njegove izolacije na ocjenu i eventualne prijedloge. Ovaj prijedlog nije ostvaren.²⁴

Koncem 19. stoljeća bilo je i radikalnih prijedloga o raščišćavanju zgrada unutar Dioklecijanove palače. Tako se uz ostalo predviđalo vezano za izolaciju Mauzoleja da se sruši niz zgrada, uključivo i crkvu sv. Filipa, s druge strane uske ulice ispred Stare biskupije. Time bi se oslobodila cijela istočna polovica rimskog Dekumana kojeg su te zgrade djelimice pokrivala. Ne samo to razmatralo se iz prometnih razloga i proširenje ulice koja je s Peristila vodila na sjever do Zlatnih vrata Dioklecijanove palače. Na taj način bi se otkrio i nekadašnji kardo kojim je išla ulica, ali u znatno smanjenoj širini. Kroz 1877. pitanje ustupa zgrade Biskupije i dalje se rješavalo.

O budućnosti zgrade Biskupije još dugo se raspravljalo, posebno odmah nakon što je 1904. godine osnovano stalno Povjerenstvo Dioklecijanove palače u

²³ Procjena ing. Marcocchije od 10. XI. 1876., AKU br. 5 iz 1879.; Marcocchijin izvještaj Kotarskom poglavarstvu od 12. XI. 1876., AKU br. 5.

²⁴ Dopis biskupa Calogere od 22. II. 1877., AKU br. 5.; Dopis Poglavarstva Splita Inchiostriju od 24. III. 1880., AKU br. 5 iz 1879.

Niemannov projekt uređenja prostora oko zgrade Stare biskupije iz 1910. godine s alternativom pješačkom vezom između istočnih vrata Dioklecijanove palače i Peristila. Prikazani su pogled na južno pročelje glavnog dijela zgrade, tlocrt i presjek kroz istočno krilo.

kojemu su bili stručnjaci iz Beča i to Arheološkog instituta, Središnjeg povjerenstva za spomenike i Sveučilišta. Na čelu mu je bio kao predsjednik dalmatinski namjesnik, a članovi iz Splita kotarski poglavar, načelnik grada i konzervator spomenika Bulić. Sastajalo se jedanput godišnje u Splitu, a u međuvremenu poslove je obavljao Mjesni odbor. Na toj prvoj sjednici 17. listopada, održanoj pod predsjedavanjem kotarskog poglavara Splita Alexandra von Pichlera, dr. Alois Riegl generalni konzervator Središnjeg povjerenstva za umjetničke i povijesne spomenike bio je protiv rušenja zgrade.²⁵

Na drugoj sjednici održanoj 26. i 27. svibnja 1905. opet je pitanje zgrade Biskupije bilo na dnevnom redu, ali je na prijedlog arhitekta Georga Niemann rektora na Akademiji likovnih umjetnosti u Beču skinuto zbog Riegelove bolesti. Time se željelo omogućiti da on osobno na idućim sjednicama sudjeluje u raspravama. Još se odlučivalo o uklanjanju provizornog zahoda za svećenike katedrale koji se nalazio u dvorištu sjeverno od crkve. Taj prostor je bio u velikom neredu. Niemann je predložio da hitno treba premjestiti nužnik, očistiti prostor od kamena preostalog od restauracije starog zvonika, srušiti trakt izgrađen od kamena i drva između Biskupije i kapele sv. Duje prigradene na sjevernoj strani Katedrale gdje se u to vrijeme nalazila tapetarska radnja, ukloniti zemljani materijal uz podnožje Katedrale te očistiti i popraviti sokl i arhitrav periptera.²⁶

²⁵ Zapisnik prve sjednice Povjerenstva Dioklecijanove palače (=PDP) od 17. X. 1904. AKU.

²⁶ Zapisnik druge sjednice PDP od 27. V. 1905., AKU.

Godine 1907. na 25. rujna održana je treća sjednica Povjerenstva Dioklecijanove palače pod predsjedavanjem dr. Frane Madirazze. Mjesni odbor je u međuvremenu od prošlog sastanka izveo neke radove u dvorištu Biskupije: odvezao je kameni materijal preostao od srušenog zvonika u dvorište franjevačkog samostana u Poljudu, dalo sagraditi novi, umjesto postojećeg provizornog, zahod za Kaptol i uvođenje vode u njega, iskapalo se po terenu, dezinfekcironi su i uklonjeni grobovi umrlih od kuge i zahodska jama. Porušeno je poprečno krilo između Biskupije i kapele sv. Duje prigradene uz Mauzolej. Osim toga u peripteru Mauzoleja srušen je zid u interkolumiju, prenesen je i otvoren jedan sarkofag, otvoren je i uklonjen još jedan sarkofag, fotografiran je Peripter.²⁷

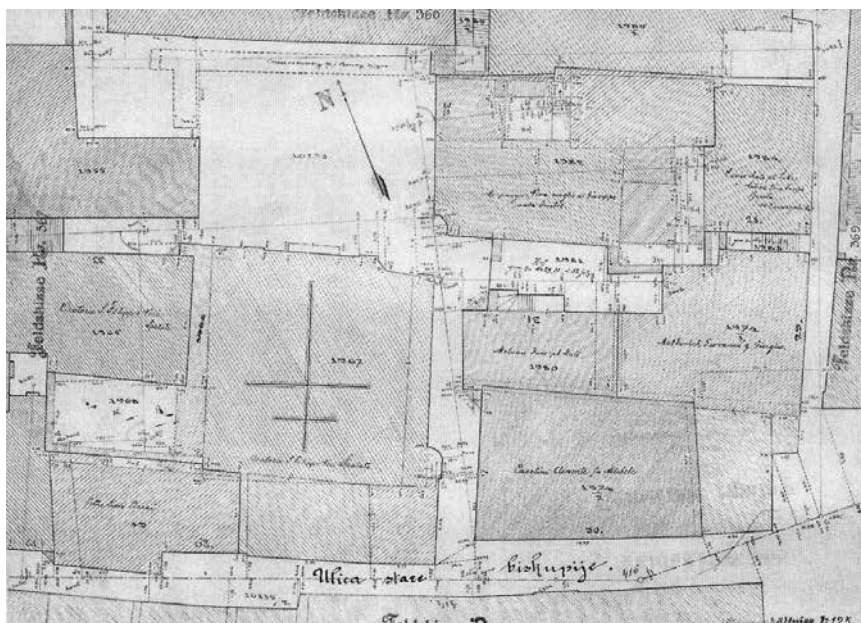
Važna tema na tom sastanku bila je i dalje zgrada Stare biskupije. Konzervator Frane Bulić je izvijestio da mu je još 11. srpnja 1905. godine Središnje povjerenstvo za spomenike u Beču uputilo dopis kojim se energično protivio rušenje te zgrade. Iznio je povijesne i pravne podatke u vezi s tim. Spomenuo je podnesak koji su Ministarstvu još 1874. podnijeli profesori Alexander Conze, Alois Hauser i George Niemann. Oni su tada predlagali uklanjanje cijele zgrade. Konzervator Frane Bulić je sada zagovarao rušenje samo derutnog istočnog krila. Tome se usprotivio Niemann koji je smatrao da bi djelomično rušenje unakazilo sve ostalo. On je samo iz prometnih razloga tijesnom ulicom bio za potpuno rušenje. Smatrao je da bi se time udovoljilo Općinskoj upravi koja je također tražila cjelovito uklanjanje zgrade. Ostali članovi Povjerenstva imali su različita mišljenja. Na kraju je dr. Robert Schneider direktor Austrijskog arheološkog instituta predložio, da s obzirom da potpuna izolacija Katedrale nije poželjna ni sa arheološkog ni umjetničkog stajališta, Biskupiju treba sačuvati u cjelini te da bi ona trebala služiti za čuvanje arhitektonskih ulomaka iz Katedrale i Krstionice. Stavovi se nisu usaglasili pa je na prijedlog Bulića odluka odgođena za narednu sjednicu.²⁸

Na četvrtoj sjednici Povjerenstva Dioklecijanove palače održanoj 24. i 25. travnja 1908. godine također se raspravljalo o Staroj biskupiji. Namjesnik dr. Frane Madirazza se zauzeo za rušenje uz izuzetak crkvice sv. Roka. Generalni konzervator spomenika Max Dvořák je bio protivan i predložio da se rješenje odgodi dok budu skinute skele zvonika koji se popravljao i dok se istočne arkada Peristila učvrste te završi čišćenje i uređenje Peristila i prostora između katedrale i Biskupije.

Na petoj redovnoj sjednici Povjerenstva održanoj 16. i 17. travnja 1909. godine pod predsjedavanjem namjesnika Nike Nardellija članovi su obaviješteni da je Biskupski ordinarijat dozvolio nastavak iskapanja u dvorištu Stare biskupije. Postavljeni su uvjeti da se svaka šteta nastala istraživanjima mora popraviti, a pristup u Katedralu i na prvi kat biskupije ne smije biti zatvoren. Do daljnjege je odgođeno poduzimanje bilo kakvih radova na sjevernoj strani Mauzoleja, jer je Povjerenstvo smatralo da za to ne postoje hitni razlozi. Za kapelu sv. Duje koja je stršila iz sjevernog zida Mauzoleja i zatvarala prolaz kroz peripter, razmatralo se mogućnost smanjenja njene dužine i tako omogućila komunikacija. Time bi se

²⁷ Zapisnik treće sjednice PDP od 25. IX. 1907., AKU.

²⁸ *Ibidem.*

Zgrade neposredno sjeverno od Stare biskupije s crkvom sv. Filipa.
 Na donjem kraju crteža vidljiv je dio zgrade Stare biskupije.
 Terenska skica Artura Morpurga br. 368. iz 1911. g. (Državni arhiv Split).

ujedno oslobodila dva stupa periptera koja su bila ugrađena u sjeverni zid kapele.²⁹

Namjesnika Nardellija posjetila je delegacija Udruženja inženjera i arhitekata i predala mu memorandum kojim je zamoljeno rušenje Biskupije. Više splitskih liječnika također je podnijelo molbu za rušenje uz obrazloženje o velikoj smrtnosti unutar Dioklecijanove palače nedostatkom sunca i svjetla.

Član Povjerenstva dr. Schneider je nasuprot obrazlagao da je Mauzolej od početka bio unutar jednog dvorišta i da zgrada Biskupije uglavnom odražava izvorno rješenje Palače. Naveo je da Biskupija zajedno s crkvicom sv. Roka sačinjava jedinstvenu sklop koji postoji već stoljećima pa je već srastao s gradom. Bečki članovi Povjerenstva zalagali su se i dalje za očuvanje zatvorenosti bivšeg temenosa, glavne zgrade prema ulici i crkvice sv. Roka. Nisu imali ništa protiv da se preuredi dio zgrade između Biskupije i kapele sv. Roka kao ni istočni trakt i južno pročelje glavnog dijela Biskupije. Prisutni su se konačno izjasnili da prihvaćanje zahtjeva bečkih članova pa su se razmatrale načini uređenja slobodnog prostora. Međutim direktor Obrtničke škole u Splitu inženjer Kamilo Tončić se zalagao za uklanjanje istočnog trakta čime se po njegovom mišljenju ne bi narušila zatvorenost bivšeg temenosa. Profesor Max Dvořák je predložio da se zaduži

²⁹ Dio kapele sv. Duje koji je stršio na sjeveru izvan Katedrale u Peripter uklonjen je tek 1924. godine

profesor Niemann da do iduće sjednice izradi projekt slobodnog prostora.³⁰ U to vrijeme očišćene su i ispunjene smjesom portland cementa spojnice kamenog podnožja istočnog kolonata Peristila, restauriran je njegov sjeverni završni pila-star. Također je zamijenjen dio zadnjeg stupa dijelom stupa od cipollino mramora kupljenim ranije u Solinu. Ukupni troškovi tih radova iznosili su 4.406 kruna.

Mjesni odbor je poduzeo akciju o pitanju vlasništva Biskupije i u tome uspio. Utvrđeno je da je zgrada još uvijek kao dobro Biskupske menze bila opterećena pravom pljenidbe sve do uplate iznosa od 320.000 kruna, ali je plaćala porez. To je značilo da bi prije odluke o rušenju zgrade ili njenom pregrađivanju trebala ju otkupiti. O tome se raspravljalo na sjednici Povjerenstva 1. travnja 1910. godine. Objasnjeno je da Biskupski ordinarijat ne odustaje od uvjeta kojeg je postavio Dalmatinskom namjesništvu 1907. godine. Ordinarijat je priznao da država ima pravo nad Biskupijom, ali smatrao je da bi najprije morao utvrditi iznos za koji bi se zgrada prodala na dražbi. Napomenuto je da je vrijednost zgrade 1885. sudski procijenjena na 60.000 kruna, ali da sada biskup nije voljan za taj iznos prodati je. To tim više što su cijene zemljišta u Splitu u stalnom rastu. Smatrao je da bi se iznos koji bi se mogao postići trebao odbiti od 320.000 kruna za koliko je Biskupska menza opterećena u korist Religijskog fonda.

Bulić je na toj sjednici Povjerenstva predložio pregovore s Ministarstvom kako bi država preuzela zgradu i da se umjesto isplate iznosa od 60.000 kruna za toliko smanji dug Biskupske menze prema Religijskom fondu. Zgradu bi tada preuzeo Mjesni odbor koji bi uredio jednu prostoriju za čuvanje arhitektonskih ulomaka s Dioklecijanove palače, dok bi se preostali dio zgrade mogao iznajmiti. Prijedlog je tada bio prihvaćen. Niemann je na sjednici 1910. objasnio svoj nacrt za preuređenje Biskupije. Predvidio je da se između Peristila i Plokate Dušica preko dvorišta otvori još jedna usporedna pješačka veza kako bi se rasteretila uska ulica ispred zgrade Biskupije. U tu svrhu trebalo je probiti prolaz kroz prizemlje istočnog krila i tako otvoriti prolaz. Pristup iz dvorišta do Mauzoleja bi se sačuvao pomoću jednog stubišta koje bi vodilo na peripter. Glavno krilo bi ostalo, ali je njeno trošno i neugledno južno pročelje trebalo popraviti. Unutarnji raspored bi se riješio detaljnim projektom. Važno je bilo sačuvati antičke stupove i arhitrav trijema dekumana koji su ostali ugrađeni u zidu zapadnog dijela glavne zgrade.

Pitanje zgrade Stare biskupije je izazvalo velike polemike u javnosti. Splitska sekcija Društva inžinira i arhitekata u Kraljevini Dalmaciji energično se izjasnilo za njeno rušenje. Godine 1909. tiskalo je o tome i posebnu brošuru koju je uputilo Povjerenstvu Dioklecijanove palače koje se sastajalo 16. travnja. Navedeno je kako je nužno osigurati u tom predjelu zdravije uvjete života uz više svjetla i udobnosti, jer se zgrada Biskupije nalazila na glavnom prometnom pravcu između istočnog i zapadnog dijela grada pa je trebalo za to više prostora.³¹ Prigovaralo se da se rješenje previše odugovlači. Zatim je na 23. svibnja sazvana javna narodna skupština u Općinskom kazalištu kojoj je prisustvovalo 1.500 ljudi. Govorili su

³⁰ Zapisnik sjednice PDP održane 16. i 17. IV. 1909.

³¹ K. Tončić, *Pitanje stare biskupije*, Split 1909., 3 - 14.

Sjeverno glavno pročelje Stare biskupije nakon požara 1924. godine. U pozadini na istočnoj strani vidi se crkva Dušica iz 19. stoljeća koja je porušena 1944. godine.

bivši načelnik Vicko Milić i dr. Smodlaka. Istupio je i inženjer Petar Senjanović poticatelj ove akcije, koji je svojim autoritetom i energijom bio u stanju pokrenuti ovako široki krug ljudi. Donesena je rezolucija kojom se tražilo hitno rušenje zgrade. Odbor je o zaključcima obavijestio Općinu Split i Ministarstvo za bogoštovlje i nastavu u Beču. To je bio povod da se u Splitu 1910. godine osnuje društvo građana *Za Split* sa zadatkom za poboljšanje zdravstvenih, građevinskih i estetskih prilika u gradu. Senjanović je u ime Društva sastavio peticiju o neopodnosti rušenja Stare biskupije koja je poslana članovima Povjerenstva Dioklecijanove palače pred njegovu godišnju sjednicu.³² Međutim to nije izmijenilo stav Povjerenstva koje se držalo načela o očuvanju starog grada kao cjeline. Usvojilo je kompromisni Niemannov prijedlog o preuređenju zgrade pa je odlučeno zamoliti Dalmatinsko namjesništvo da dade izraditi detaljan nacrt.³³ Međutim Niemann je preminuo 19. veljače 1912. godine pa je to omelo ostvarenje njegovog prijedloga.

³² Dopis Izvršnog odbora društva *Za Split* konzervatoru Frani Buliću od 31. III. 1910., AKU br. 23/C.; S. Piplović, »70 godina društva za zaštitu kulturne baštine Splita«, *Kulturna baština* 11-12, Split 1981., 134.

³³ Zapisnik šeste redovne sjednice PDP održane 1. IV. 1910., AKU.

Rušenje zidova izgorjele Stare biskupije 1924. godine, pogled prema sjeveru.
Vidljivi su stupovi trijema dekumana koji su bili ugrađeni u zid zgrade.

Načelnik Splita Vinko Katalinić ponovno je iznio želju Općinske uprave da se ona sruši ili da se bar izvede novi prolaz po Niemannovom projektu. Tom prilikom je zaključeno da se iz paušalnog kredita za zaštitu spomenika za 1913. izdvoji 10.000 kruna za otkup Biskupije, a za 1914. da se traži novi izvanredni kredit. Odlučeno je s Biskupskim ordinarijatom obaviti konačni dogovor, zamoliti Središnje povjerenstvo za spomenike u Beču da dade izraditi detaljni nacrt i troškovnik za realizaciju Niemannovog projekta i zatražiti Općinu da u tu svrhu predvidi svoj doprinos.³⁴

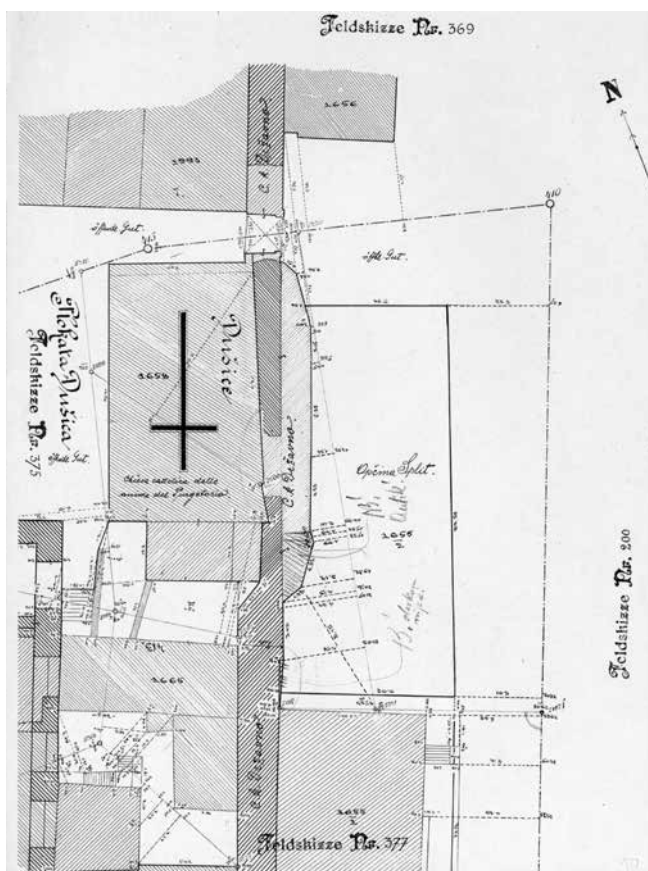
Godine 1912. na 2. listopada bila je zadnja sedma po redu sjednica Povjerenstva Dioklecijanove palače u vrijeme dok su Dalmacija i Split bili u okviru Austrije. Prije sastanka članovi su obišli sve lokalitete koji su bili na dnevnom redu. Sastanak je bio u 9 sati na Peristilu.³⁵ Sjednicom je predsjedavao je novi namjesnik grof Marius Attems. Koncem 1912. godine još nije stigao odgovor na prijedlog da država preuzme u vlasništvo zgradu Stare biskupije.

Tijekom vremena korisnici zgrade su je pregrađivali. U njoj je bila i Leonova tiskara i to u istočnom krilu. Njena uprava je 1913. godine tražila dopuštenje od Biskupskog ordinarijata kao vlasnika za popravak unutrašnjosti i vanjštine prostorija u kojima je bila smještena. Među njima i dva prozora na prvom katu i jednog u prizemlju, ali radi složene procedure odustalo se od onih otvora na katu.³⁶

³⁴ Zapisnik sedme redovne sjednice PDP održane 2. X. 1912., AKU.

³⁵ »Povjerenstvo za Dioklecijanovu Palaču«, *Sloboda*, Split 25. IX 1912., 2.

³⁶ Dopis uprave tiskare Mjesnom odboru PDP od 5. I. 1914. AKU.

Crkva Dušica prislonjena s unutrašnje strane Srebrenih vrata Dioklecijanove palače.
 Na lijevoj strani crteža dolje vide se ostaci obodnog zida istočnog temenosa.
 Terenska skica iz 1911. koju je izradio geometar Artur Morpurgo 1911. g.
 (Državni arhiv Split).

Nakon završetka Prvog svjetskog rata obnovljen je nakratko rad Povjerenstva čija je organizacija uglavnom bila ista kao i onog ranijeg.³⁷ I dalje je pitanje Stare biskupije u uređenju povijesne jezgre grada bilo dominantno.³⁸

Na 3. prosinca 1919. bila je u općinskom uredu sjednica na kojoj se raspravljalo o pitanju uređenja prostora oko Mauzoleja. Prevladavalo je pitanje Stare biskupije. Sudjelovali su biskup Juraj Carić, konzervatori Frane Bulić i Ljubo Karaman, predsjednik općine Ivo Tartaglia, općinski doglavljenik Emil Perišić, ing. Krunoslav Musanić, ing. Petar Senjanović, odaslanik Pokrajinske vlade Ante Makale, slikar Emanuel Vidović, arh. Ivan Ivačić i općinski inženjer Lovro Manola.

³⁷ Dopis Ministarstva prosvjete Mjesnom odboru PDP od 17. I. 1919., AKU.

³⁸ Lj. Karaman, »Pitanje odstranjenja zgrade Stare biskupije u Dioklecijanovoj palači u Splitu«, *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku (=VAHD)* XLIII, Split 1920.

Osim konzervatora svi su bili za odstranjenje te zgrade. Bulić je bio i protiv rušenja crkvice sv. Roka. U njoj se tada neki Lin imao skladište pokućstva. Kako se on namjeravao iseliti, javio se Josip Šašić pok. Stipe kako bi tu otvorio drogeriju, ali do toga nije došlo.³⁹

O Biskupiji se raspravljalo na sjednici Mjesnog odbora 21. veljače 1920. godine i na IX. sjednici Povjerenstva 19. prosinca 1921. Općinska uprava je i dalje inzistirala na rušenju zgrade Biskupije. Takvo je bilo i stajalište Društva jugoslavenskih inženjera i arhitekata koje je smatralo da zgrada guši grad, a neki čak da je i ružna.⁴⁰ Pokrajinski konservatorijalni ured je bio protiv rušenja. Bulić je bio donekle rezerviran. Zalagao se za bar djelomično očuvanje zgrade Biskupije. Ni tada nije doneseno konačno rješenje.⁴¹ Biskup Juraj Carić je u ime Ordinarijata prihvatio da se zgrada ukloni, ali je ustrajao na prethodnom rješenju imovinsko pravnih odnosa uključujući i novčanu odštetu.⁴² Pored toga postavljeno je i pitanje uređenja iskopanih temelja temenosa na sjevernoj strani.⁴³ O svemu se dogovaralo također na devetoj sjednici Povjerenstva Dioklecijanove palače održanoj 19. prosinca 1921. Sudbina Stare biskupije riješena je tek 1924. godine U noći od 14. na 15. siječnja zgrada je stradala u požaru.⁴⁴

Istočna strana

Na istočnoj stražnjoj strani Katedrale je njen kor dograđen u 17. stoljeću. Ta zgrada je polovicom svoje dužine unutar temenosa, probila je njegov zid i produžuje se izvan njega. Malo dalje s vanjske strane blizu zida temenosa bilo je krilo Stare biskupije koje se protezalo prema jugu.⁴⁵ Koncem 19. stoljeća zaprijetila je opasnost od rušenja rimskog zida i obližnjih kuća na toj strani.

Bilo je i nekih planova za gradnje na toj strani. Katedrala smještena u bivšem carevom Mauzoleju postala je premalena za primanje velikog broja vjernika na bogoslužja. Stoga se planiralo podignuti novu. U tu svrhu organiziran je promicateljski odbor. Njegov predsjednik je bio biskup Frane Nakić, a tajnik Frane Bulić. Godine 1893. osnovano je u tu svrhu posebno društvo.⁴⁶ Prvi prijedlog je bio da se dogradi velika trobrodna crkva na istočnoj strani, tako da bi bivši Mauzolej postao njen atrij. Nacrtni je izradio 1873. godine Alois Hauser. Razlog za takvo rješenje je bilo očuvanje stoljetnog kontinuiteta svetišta na tom mjestu. Općinsko vijeće Splita odlučilo je 1888. čak dati novčani doprinos od 7.705 forinta za

³⁹ Zapisnik od 6. XII. 1919., AKU br. 42/K - »Stara biskupija«, *Novo doba*, 4. XII. 1919, 2; P. n. Povjerenstvo Dioklecijanove Palače, Šašićev dopis od 22. IX. 1919. MO br. 9., AKU.

⁴⁰ J. Šilović, »Pitanje rušenja stare biskupije u Dioklecijanovoj palači u Splitu«, *Tehnički list* 1 i 2, Zagreb 1921. 12; »Vječno pitanje Stare Biskupije«, *Novo doba*, Split 1. II. 1921., 2.

⁴¹ Zapisnik Sjednice Mjesnog odbora PDP od 21. i 24. II. 1920., AKU; Zapisnik IX. glavne godišnje sjednice Povjerenstva održane 19. prosinca 1921., *VAHD*, Split 1921., 32-35.

⁴² Dopis biskupa Jurja Carića PDP od 23. XII. 1920., AKU MO br. 44.

⁴³ Dnevni red PDP iz 1921., AKU br. 24.

⁴⁴ F. Bulić, *Palača cara Dioklecijana u Splitu*, Zagreb 1927., 235.

⁴⁵ Na istočnoj strani Temenosa pronađen je 1924. godine antički atrij s trijemom oko i s podnim mozaicima u njemu. S. Piplović, »Dioklecijanova palača nakon careve smrti«, *VAHD* 109, Split 2016., 250-290.

⁴⁶ *Poziv i pravilnik Društva za gradnju nove stolne crkve u Splitu*, Split 1915.

osamostaljenje stolne crkve te gradnju i otkup kuća za rušenje za gradilište nove katedrale. Svotu od 30.000 forinta ponudilo je 1892. godine. Sredstva su se namjeravala isplatiti u 10 godišnjih obroka.⁴⁷

Rješenje je imalo nedostatak što bi za novogradnju trebalo porušiti veći broj kuća, kor i dio istočnog krila Stare biskupije, ostatke antičkih zidova i što bi zgrada svojim svetištem probijala čak istočni obodni zid Dioklecijanove palače, položajem poremetila promet u tom dijelu starog grada, a svojom veličinom nametnula se cijelom okolišu. Stoga su se istraživala i neka druga mjesta za gradnju, ali do toga nije došlo.⁴⁸

Bilo je kasnije, nakon rušenja istočnog krila Biskupije, i drugih nalaza na toj strani. U razdoblju 1925.- 1928. godine otkrivena je izvana uz zid temenosa jedna prostorija. Popločana je uokolo mozaikom ukrašenim geometrijskim motivima, a u nasipu iznad nađena su dva mala pilastra iz ranokršćanskog vremena. S obzirom na rustičnu izradu mozaika i ostale okolnosti nalaza, konzervator Ljubo Karaman je zaključio kako je taj prostor izgrađen u antičko vrijeme, ali naknadno poslije Dioklecijanove palače. Kasnija istraživanja ukazuju da se radi o atriju s trijemom oko koji je vjerojatno pripadao termama čiji su ostaci pronađeni u blizini.⁴⁹

Južna strana

U jugoistočnom dijelu Dioklecijanove palače bilo je više kuća koje se planiralo ukloniti. Međutim poteškoća je bila u tome što se često nije moglo utvrditi tko je njihov vlasnik pa se postupak otkupa otežao. U međuprostoru između Mazuleja i djelimice sačuvanog južnog zida temenosa bila je ranosrednjovjekovna crkvice sv. Mateja. U njoj je u 8. stoljeću sahranjen prvi splitski nadbiskup Ivan Ravenjanin i nadbiskup Lovro Dalmatinac. Crkvice je porušena 1880. godine pa su oba sarkofaga premještena u krstionicu sv. Ivana bivši Jupiterov hram sa strana oltara.⁵⁰ To je učinjeno nastojanjem biskupa Calogere. Službeno povjerenstvo je pregledalo sadržaj sarkofaga i sačinilo zapisnik. U svaki od njih je postavljen po jedan primjerak tog dokumenta pa su zatvoreni.⁵¹

Dalmatinsko namjesništvo je 1905. godine naredilo da se sruši Hospicij uz kor katedrale prislonjen uz nju na jugoistočnoj strani. Općina Split je izvršila u ožujku taj zadatak.

Na zapadnom kraju južne strane malo dalje od Vestibula izvana prislonjene na obodni zid temenosa nalazile su se dvije kućice pod brojem 472 i 473. Bile su priljubljene jedna uz drugu i to prva do zida, a druga južno od nje. Obje su graničile s istočne strane s kućom Bratovštine sv. Sakramenta, a na zapadu im je bila kuća Casolini. Zgrade su često mijenjale vlasnike i bile opterećene založbinama.

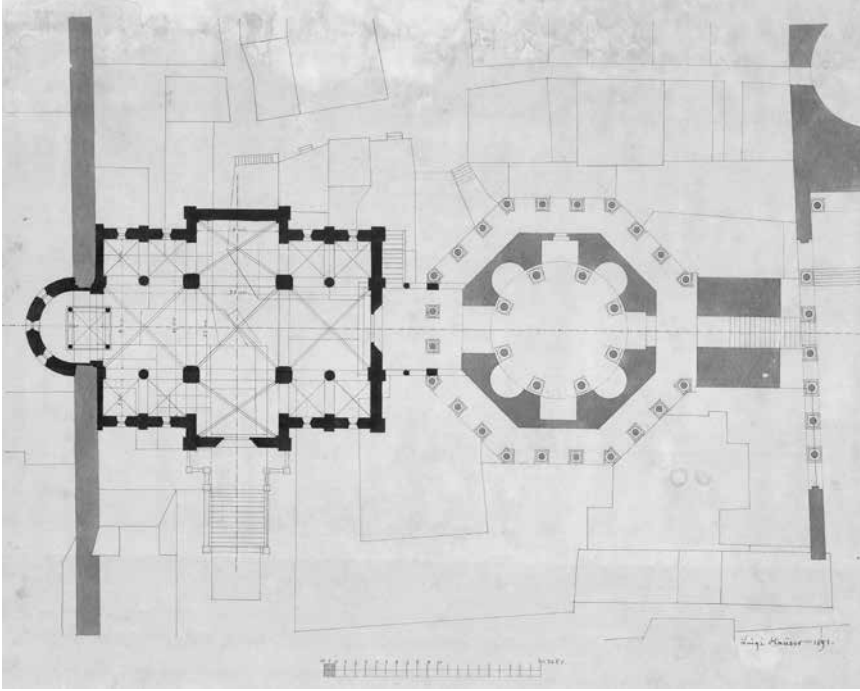
⁴⁷ Zaključak Općinskog vijeća glede stolne crkve od 24. II. 1892., AKU br. 3/C.

⁴⁸ A. Duplančić, »Pitanje izgradnje nove katedrale u Splitu do II. svjetskog rata«, *Kulturna baština* 19, Split 1989.

⁴⁹ Lj. Karaman, »O počecima srednjovjekovnog Splita do godine 800«, *Hoffilerov zbornik*, Zagreb 1940., 422.

⁵⁰ F. Bulić, *op. cit.* (44), Zagreb 1927., 232; G. Novak, *Povijest Splita* I, Split 1957., 44, 45, 437 i 521.

⁵¹ »Domaće vijesti«, *Narodni list*, Zadar 19. XI. 1881., 3.

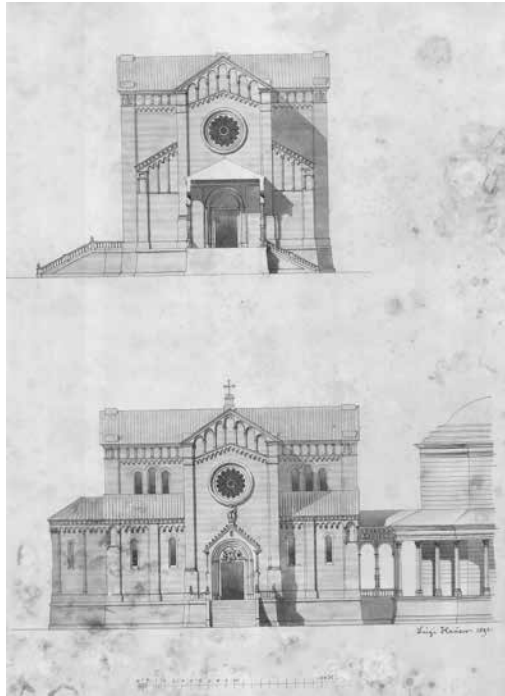
Tlocrt nove katedrale čija je gradnja planirana istočno od Katedrale, A. Hauser 1891. Prijedlog nije ostvaren (Državni arhiv Split).

Sredinom stoljeća kuća br. 472 pripadala je Luki Moskoviti koji je u to vrijeme prodao Šimi Perišiću. Vlasnici kuće br. 473 bili su Mihovil i Božo Kurtović koji su je prodali Jakovu i Katarini Marišljević Božura 1848. godine. Oni su kupili i kuću br. 472. čiji su članovi bili posjednici pojedinih dijelova.⁵² Nakon smrti Katarine Marišljević 1860. pripale su braći Jakovu i Ivanu pok. Ante. Naslijedila su ih njihova djeca i koristila pojedine dijelove. Bilo je još dosta problema oko utvrđivanja promjena vlasništva. S vremenom kuće su bile opterećene brojnim dugovima. Tako su prešle u posjed bračnog para Meneghetti Josipa i Ivane rodnom iz Zadra nastanjenih u Splitu.

Još 13. veljače 1876. sklopljena je pogodba između novih vlasnika Meneghetti i javne uprave pred Kotarskim poglavarom o otkupu kuća. Vlasnici su tvrdili da im kuća donose godišnji prihod od 124 forinte što bi kroz 20 godina iznosilo 2480 forinta. Ipak nakon pregovora pristali su da je prodaju za samih 600 forinta. Međutim te kuće kasnije nisu bile uključene u one nekretnine predviđene za rušenje u okviru izolacije Mauzoleja. Stoga su vlasnici inzistirali da se dogovor izvrši ili poništi. Postupak je donekle otežavala činjenica da su kuće bile pod hipotekom.⁵³

⁵² Glavinićev dopis Kotarskom poglavarstvu od 17. VII. 1879., AKU br. 30/C.

⁵³ Dopis konzervatora Glavinića Kotarskom poglavarstvu u Splitu od 28. I. 1878. godine., AKU br. 12/C.

Nacrt nove katedrale u romaničkim oblicima, prijedlog arhitekta Aloisa Hausera iz 1891. zapadno i sjeverno bočno pročelje (Državni arhiv Split).

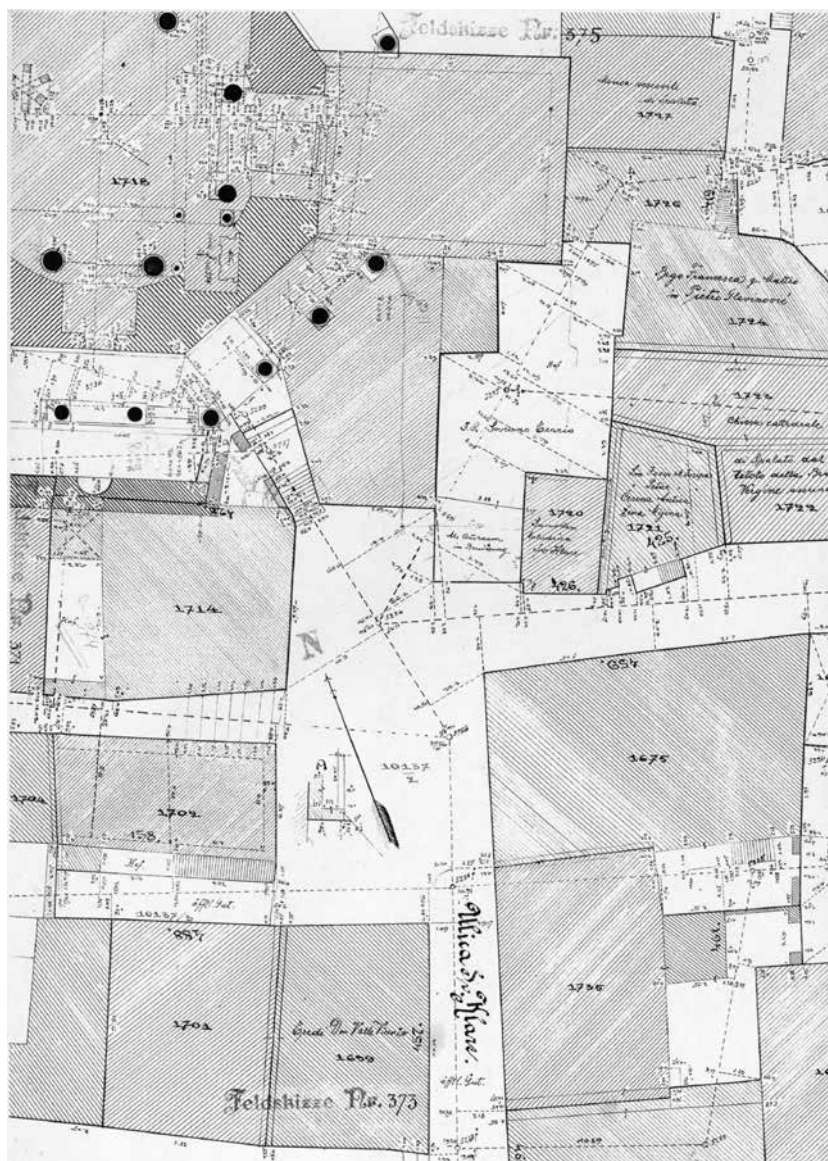
Obitelj Meneghetti je 1878. molila da se prihvati prodaja dviju kućica u njihovom vlasništvu. Protokol je dostavljen konzervatoru 1877. Pošto je obitelj bila u velikoj potrebi vlasnici su razmatrali odustati od ranijeg dogovora i zgrade ponuditi na prodaju nekome drugome. To bi moglo dovesti do štete za javnu upravu, jer bi novi vlasnik mogao tražiti više za njihovu prodaju. Na to se konzervator Mihovil Glavinić 1878. godine obratio Kotarskom poglavarstvu i predložio žurnu kupnju kućica za ranije utvrđenu cijenu od 600 forinta. Sredstva bi se mogla osigurati iz fonda za izolaciju Mauzoleja. Dostavio je vlastima preliminarni ugovor iz 1877. godine.⁵⁴

Konzervator je i dalje kroz 1879. prikupljao dokumentaciju o vlasništvu kuće obitelji Meneghetti. Detaljno je predočio Kotarskom poglavarstvu u Splitu promjene vlasništva obiju zgrada.⁵⁵ Tražio je spise koji su se nalazili u Okružnom sudu u Splitu i to kopije ugovora i dekrete za vrijeme od 1843. godine unaprijed na ime Alberta Rogatija koji je vjerojatno bio njihov raniji posjednik.⁵⁶

⁵⁴ Dopis konzervatora od 20. veljače 1878. godine., AKU br. 1/C 1878.; Dopis konzervatora Kotarskom poglavarstvu Splita od 1. V. 1878., AKU br. 10/C.

⁵⁵ Dopis Okružnog suda u Splitu konzervatoru od 7. VI. 1879., AKU br. 29/C; Dopis konzervatora Kotarskom poglavarstvu u Splitu od 17. VII. 1879., AKU br. 30/C.

⁵⁶ Dopis konzervatora Okružnom sudu u Splitu od 6. VI. 1879., AKU br. 13/C.

Zgrada sakristije Katedrale prislonjene na njen jugoistočni zid, terenska skica A. Morpurga iz 1911. g. Unutar njenog opsega ostala su dva stupa periptera. Zgrada je kasnije srušena i nešto istočnije sagrađena nova kako bi se oslobodili antički stupovi. U blizini je i mala zgrada samostana sv. Klare koja je također porušena.

U sklopu radova popravka Vestibula bile su ranije određene za uklanjanje ne samo kućice Meneghetti nego i obližnja trokatnica br. 450 vlasništvo Ivanke Vusio, Marijane Lozić i Nikoline Casolini prislonjene neposredno s istoka uz Vestibul. Početkom 1878. konzervator je predložio Kotarskom poglavarstvu u

Splitu kupnju te zgrade ukoliko je suvlasnici žele prodati državi i uz koju cijenu.⁵⁷ Inženjer Inchiostri je predlagao da se iz kuće isele stanari i namještaj pošto je prijetila opasnost da se sama sruši. Zgrada je smetala i obnovi Vestibula, jer su vlasnici napravili duboke proboje i oštećenja u antičkom zidu kako bi proširili svoj prostor. Ti samovoljni radovi ugrožavali su i sigurnost crkvice sv. Karla u neposrednoj blizini u protironu Peristila.⁵⁸ Zgrade su srušene 1920. godine.⁵⁹

Na otkupu kuće br. 450 u predjelu sv. Klare u jugoistočnom dijelu Dioklecijanove palače radilo se dugo. Njen dio od 1/16 na drugom katu bio je u vlasništvu Lucije udovice Antuna Galovića koja je preminula 1847. godine. Oko utvrđivanja nasljednika bilo je dosta komplikacija pa se konzervator Glavinić obraćao na razne institucije za podatke kako bi se mogla kupiti.⁶⁰ Kao vlasnica te kuće navodi se dokumentima 1878. Dujma (Dujka) Lozić Casolini rođena u Splitu žena Josipa Vuletića (Vuletina) nastanjena u Kaštel Novome.⁶¹ Ona je izgleda u to vrijeme već bila mrtva. Konzervator Glavinić se 7. travnja 1878. godine obratio sudu u Trogiru da mu dostavi podatke o njoj. Ali je dobio odgovor da njima nikada nije dostavljena obavijest o tome. Kako nije dobio odgovor ponovno je urgirao.⁶² Konzervator je tražio i od Kotarskog suda da mu se pošalje adresa kuće u Kaštelima, ali ni sud nije imao nikakvih podataka.⁶³

Zatim se Glavinić obratio župniku dopisom od 26. kolovoza 1878. s molbom da mu se dostavi dokumentacija kako bi se mogla nastaviti procedura izolacije Mauzoleja.⁶⁴ U odgovoru 28. svibnja 1879. župnik je naveo da u toj župi ne postoji osoba s takvim imenom već Dujma Lozić rođena u Splitu nastanjenoj u Kaštel Novome koja je preminula 11. kolovoza 1876. Napisao je da su za njom ostala djeca Eugenija punoljetna, te Ivana, Marija, Mirko, Vjenceslav i Agneza maloljetni. Nadalje je naveo kako je obavijestio sud u Trogiru o stanu Dojme Casolini u Splitu pa je konzervator molio da mu se stanje uruči kako bi se utvrdili nasljednici. Zaključeno je kako se radi o istoj osobi.

Podaci o Dujmi Lozić ženi Josipa Vuletića (Vuletina) nisu ni dalje bili jasni. Stoga se konzervator i 1879. godine obraćao sudu u Trogiru tražio preciznije podatke kako bi se riješilo pitanje rušenje njene kuće. Došla je i sredina godine, a sud nije mogao pružiti točan odgovor pa je konzervator u svibnju urgirao, ali bez uspjeha.⁶⁵

⁵⁷ Dopis od 28. I. 1878., AKU 2/C.

⁵⁸ Inchiostrijevi dopis Glaviniću od 30. VII. 1880., AKU br. 28/C. Inchiostri je upozorio na derutno stanje kuća zapadno od Peristila, hitnu potrebu restauracije lođe na Kriptoportku, otvaranje grobova umrlih od kuge, nužnost ustupanja kuće Meneghetti Direkciji radova i problem Biskupije.

⁵⁹ PDP, AKU br. 11. od 12. II. 1920.

⁶⁰ Podaci su bili dosta nejasni. Osim što se nije znalo točno ime Dujme u nekim dokumentima kao njen suprug spominje se Josip Vuletin.

⁶¹ Dopis konzervatora Okružnom sudu u Splitu od 7. IV. 1878., AKU br. 3/C.

⁶² Dopis konzervatora sudu u Trogiru od 28. V. 1879., AKU br. 11/C.

⁶³ Dopis Kotarskog suda konzervatoru od 28. V. 1878., AKU br. 21/C.

⁶⁴ Dopis župnika Kaštel Novoga od 1. rujna 1878., AKU br. 23/C.

⁶⁵ Dopis konzervatora sudu u Trogiru od 28. V. 1879., AKU br. 11/C; Dopis suda u Trogiru od 30. V. 1879., AKU br. 15/C.

Kružni Vestibul Dioklecijanove palače sa zgradama Martinis i Meneghetti 450, 472 i 473 katastarski broj 1710, 1711 i 1712 istočno od njega koje su srušene radi popravka te zgrade i izoliranja Mauzoleja. Terenska skica A. Morpurga iz 1911. g.

Na kraju konzervator je bio primoran obratiti se Apelacionom sudu u Zadru. Žalio se da poslije pet godina molbe Općina nije ništa učinila i ako se tako nastavi neće biti nikada moguće riješiti to pitanje. Sud se na to obratio na Dalmatinsko namjesništvo u Zadru da utječe na Općinu Kaštel Novoga kako bi što skorije dostavila Kotarskom poglavarstvu u Trogiru dokumentaciju o smrti Dujme Lozić Vuletin.⁶⁶

Konačno je problem riješen pa je na sjednici Povjerenstva Dioklecijanove palače održanoj 24. i 25. travnja 1908. ovlašten Mjesni odbor da se u sporazumu

⁶⁶ Dopis konzervatora Apelacionom sudu od 13. VI. 1879., AKU br. 19/C; Odgovor Apelacionog suda od 10. VII. 1879., AKU br. 31/C.

s Općinom zaključi kupovina kuće Casolini, Vusio, Lozić i da je se sruši. U tu svrhu stavljeno je na raspolaganje 6.000 kruna. Sva oštećenja zida Vestibula koje je djelimice sakrivala kuća trebalo je popraviti opekrom.⁶⁷ Međutim prolazilo je vrijeme pa je tek 1911. kuća nabavljena. Prišlo se uređenju Vestibula na čemu se radilo 1912.-1913. godine. Zatim je 1915. godine pokrenut postupak uknjiženja kuće na korist erara pa je Okružni sud u Splitu 16. prosinca 1917. to dozvolio.⁶⁸ Na sastanku 11. prosinca jednoglasno je odlučeno da se zgrada sruši na troškove Općine što je konačno 1920. učinjeno i tako otkriven istočni zid Vestibula koji je trebalo ojačati i ispuniti šupljine u njemu. Određeno je da se čitav slobodni prostor južno od zvonika unutar temenosa i novi nastao rušenjem kuća izvan njega do Arcidakonove ulice podijeli u dvije razine, sjeverni viši i južni niži, te spoji stepenicama i poploča.⁶⁹

Rješavalo se i pitanje otkupa kuće Lucije Jelačić preminule 17. rujna 1847. godine. Okružni sud u Splitu je 1878. utvrdio da je da su njeni nasljednici muž Antun Jelačić i sinovi Mate, Frane i Ivan.⁷⁰ Dalmatinsko namjesništvo u Zadru je 1905. godine naredilo da se sruši franjevački Hospicij kod kora Katedrale na jugoistočnoj strani. Općina Split je izvršila u ožujku taj zadatak.⁷¹ Nakon Prvog svjetskog rata uređen je slijepi prostor između južne strane Mauzoleja, kuća Definis i Župskog ureda. Predloženo je da se odstrani smetlište i uklone stepenice koje su vodile s Plokate sv. Duje u sakristiju. Time bi se prometu otvorio novi put.⁷²

Mauzolej - Katedrala

Stanje Mauzoleja bilo je sredinom stoljeća vrlo loše. Trebalo je nešto hitno poduzeti. Pedesetih godina ravnatelj Arheološkog muzeja dr. Francesco Carrara predložio je neka rušenja susjednih zgrada, a posebno se založio Vicko Andrić. Napravljeni su i projekti za manje radove. Njima su bile predviđene obnove dviju galerija koje su oko okruživale unutrašnjost na visini arhitrava stupova. Njihove drvene konstrukcije trebalo je zamijeniti novima od lijevanog željeza. Zbog opasnosti zatvorena je za vjernike gornja galerija koju je okružni inženjer smatrao nesigurnom. Isto tako usvojena je restauracija dijela blizu glavnog ulaza i svoda koji je od zvonika vodio na galerije. U narednim godinama bilo je dosta rasprava o tome tko je nadležan za radove. Pitanje je bilo složeno, jer je nekadašnji Mauzolej bio tada u službi vjerskih potreba kao katedrala i župska crkva, a s druge strane spomenik kulture.

⁶⁷ Zapisnik četvrte sjednice PDP održane 24. i 25. IV. 1908., AKU, 8.

⁶⁸ Akt Okružnog suda u Splitu od 16. XII. 1917., AKU MO br. 2.

⁶⁹ Buličev dopis C. k. Kotarskomu Poglavarstvu (Poreznomu Nadzorništvu) Spljet, AKU br. 30/ MO 1914.; »Uredjenje okoliša Mauzoleja«, Život, Split, 20. XII. 1919., 2.; »Asanacija mauzoleja (stolne crkve)«, *Jadran*, Split 16. XII. 1919.; »Izvjješće o djelatnosti Pokrajinskog Konservatorijalnog Ureda za Dalmaciju i Povjerenstva Dioklecijanove Palače u Splitu do konca 1920.«, *VAHD* XLIII, 1920., 48.

⁷⁰ Dopis Okružnog suda u Splitu konzervatoru od 1. VI. 1878., AKU br. 16/C.; Dopis konzervatora Glavinića Kotarskom poglavarstvu Split od 5. IX. 1878., AKU br. 24/C.

⁷¹ Zapisnik druge sjednice PDP iz 1905. godine, AKU, 8.

⁷² »Gradska kronika«, *Novo doba*, Split, 25. II. 1920., 3.

Još 23. rujna 1869. Biskupski ordinarijat je dekretom tražio od Crkovi- narstva prijedloge za temeljitu restauraciju zgrade i njeno dolično održavanje. Osnovni problemi su bili u izradi tehničkih nacrti i osiguranju troškova za izved- bu. Napomenuto je da bi stručna osoba mogla napraviti nacrt, a radovi se izvodi- ti godišnjim dotacijama iz Vjerozakonske zaklade. Međutim Crkovi- narstvo nije imalo u svom sastavu stručnjaka za graditeljstvo niti je raspolagalo sredstvima za angažiranje arhitekta koji bi napravio projekt. Ministarstvo je još 1850. naglasilo da treba poduzeti obnovu Mauzoleja u Splitu za što je zadužilo arhitekta u miro- vini Vicka Andrića. On je s velikim marom napravio detaljne nacрте, ali tako da se unutrašnjost vrati u prvobitno stanje. To je učinio bez dogovaranja s upravom Crovinarstva i po čijem mišljenju bilo skupo. Smatralo se ipak da bi ta dokumen- tacija mogla biti korisna za daljnji postupak. Predloženo je da bi za to bio pogo- dan arhitekt dr. Emil Vecchietti profesor na realci. Bilo je i drugih ideja. Međutim trebalo je osigurati sredstva što je Crkovi- narstvo pokušalo na razne načine. Sama Katedrala nije imala nikakvih prihoda. Stoga se Biskupski ordinarijat obratio gradskoj upravi, ali je odgovoreno da je ta crkva pod upravom države. Pitanje je bilo složeno jer je Katedrala bila i župska crkva pa se očekivalo da vjernici sud- djeluju u troškovima, ali ih je bilo malo pretežno siromašnih. Tu je postojalo još jedno ograničenje. Vjernici ostalih župa u gradu nisu bili dužni nešto doprinijeti. Nije postojao ni jasan propis po kojemu bi se moglo odrediti tko je bio dužan skrbiti se o Mauzoleju. Ni iz prihoda od poreza nije se moglo ništa izdvojiti, jer je pokrajina bila pasivna pa je država trebala dotirati kroz godišnje proračune. Iako je Mauzolej bio značajan antički spomenik jedinstven u čitavoj Monarhiji, vrijeme je prolazilo, a malo se toga poduzimalo. Na kraju je preostalo samo to da središnja uprava preuzme taj veliki trošak. U tom smislu se čak navodilo da je još u doba francuske uprave u Dalmaciji postojale odredbe iz 1809. i 1812. te kasnije 1919. godine po kojima troškove obnove katedrala trebaju osigurati vlasti.⁷³

Zgrada je i dalje propadala. Konzervator spomenika dr. Francesco Lanza je u siječnju 1867. izvijestio na potrebu hitne restauracije Dianinog hrama, kako se onda smatralo za Mauzolej. Na to je 31. svibnja predsjednik Središnjeg povje- renstva za spomenike u Beču obratio Namjesništvu u Zadru da se hitno pristupi radovima da bi se izbjeglo još veće urušavanje. Kako se vrlo malo činilo ponovno je 29. rujna 1867. urgirao na Središnje povjerenstvo. Smatrao je da ured Splitskog okružja treba odrediti jednog tehničkog stručnjaka odmah i ostvariti suradnju s konzervatorom.

Naročita je opasnost predstavljao svakodnevno padanje kamenja sa zvonika na Peristil. Ponovno je na to upozoravao 1871. godine i predlagao da se uputi stručna osoba koja bi pripremila dokumentaciju i prijedloge. Stanje je bilo tim nejasnije pošto je još pred nekoliko godina Vlada bila sklona namijeniti radovima preko 100.000 forinta. Ali zbog prilika bilo je u izgledu samo 20.000 forinta za početak. Konzervator je molio da se bar ta sredstva aktiviraju.⁷⁴ Više vlasti su

⁷³ Izvještaj Crkovi- narstva Katedrale Biskupskom ordinarijatu od 26. I. 1872., AKU br. 5/C.

⁷⁴ Dopis konzervatora Lanze Središnjem povjerenstvu za spomenike u Beču od 20. I. 1871., AKU br. 2/C.

odredile da se napravi tehnički nacrt potpune restauracije Katedrale s time da se ograniči na neophodne radove. Elaborat je trebao zadovoljiti tadašnje potrebe crkve uvažavajući umjetničke vrijednosti Mauzoleja kao antičkog spomenika.

Kako bi se izbjegle smetnje, rasprave i suprotnosti Namjesništvo je dekretom 19. ožujka 1873. godine utemeljilo je mješovito povjerenstvo koje je trebalo razmotriti najnužnije radove. U njegov sastav određeni su predstavnici Kotarskog poglavarstva, Crkve, Crkvinarstva i Općine. Već tada konzervator je predložio da se kapela sv. Duje na sjevernoj strani Mauzoleja povuče iz periptera, da se orgulje premjeste iz crkve na kor te da se angažira inženjer specijalista koji bi napravio nacrt jer takvog nije bilo u Splitu ni u Dalmaciji.⁷⁵

Povjerenstvo je 1873. obišlo sve dijelove spomenika. Na 13. svibnja 1873. sastalo se u biskupovoj rezidenciji radi dogovora o neophodnim radovima u Katedrali. Sudjelovali su biskup Marko Calogera, kotarski poglavar Francesco Zanchi, načelnik grada dr. Antonio Bajamonti, predstavnik Crkvinarstva konte dr. Antonio Paulovich, voditelj Tehničke sekcije Poglavarstva inženjer prve klase Marko Nonveiller. Prisustvovali su još kanonik Andrea Alujević i konzervator Mihovil Glavinić. Sjednica je nastavljena 4. srpnja 1873. i 31. siječnja 1874. godine. Detaljno su razmotreni potrebni radovi i to na izolaciji Mauzoleja, Peristilu, vanjštini i unutrašnjosti Mauzoleja.⁷⁶

Utvrđeni su i predloženi popravci oštećenja na istočnom kolonatu Peristila. Na čitavoj toj strani su pomaknuta podnožja antičkih stupova i lukovi iznad njih pa je sve prijetilo urušavanjem. Trebalo ih je sve restaurirati i osloboditi one stupove ugrađene u pročelje zgrade kavane. Time bi se također mogao dobiti prostor za rad klesara i zidara na gradilištu.

Za peripter su navedeni svi stupovi na kojima je trebalo popraviti neke dijelove. Više ih je nedostajao kao i dijelovi njihovih arhitrava dok su po dva ugrađena u zidu crkvice sv. Mateja, u kapelu sv. Duje te u zid sakristije Tu su među stupovima predviđeni kameni sarkofazi kao ograda. Utvrđeno je kako je pločnik periptera dotrajavao i bio iskrivljen izrađen od nepravilnih komada kamena, okvir glavnih vrata zapušten bez jedne menzole, a također i krov. I vanjski zidovi Mauzoleja, posebno podnožja dosta su oštećeni. Stepenište koje je vodilo s Peristila u Mauzolej je istrošeno uporabom. Pored otklanjanja svih navedenih oštećenja po prijedlogu povjerenstva trebalo je urediti i kriptu ispod Mauzoleja. Tamo je zbog neravnog okolnog zemljišta i šahte za uzemljenje gromobrana stalno prodirala voda i oštećivala zgradu. Stoga je predloženo izgraditi drugu šahtu izvan zgrade, odstraniti gomile koje su smetale i osloboditi dva stara otvora u kripti kako bi se poboljšalo strujanje zraka.

Slična oštećenja su bilo i u unutrašnjosti Mauzoleja na obodnim kolonatima. Parapeti galerija su propali posebno na onoj gornjoj. Specificirani su svi potrebni poslovi. Načelnik Bajamonti, uviđajući potrebu i hitnost radova predložio je da viša vlast uvrsti u predračun za 1874. godinu 40.000 forinta za restauraciju što je jednoglasno prihvaćeno. I u unutrašnjosti je dotrajavao pločnik.

⁷⁵ Dopis Namjesništva Ministarstvu bogoštovlja od 19. III. 1873., AKU br. 13/C.; Dopis konzervatora iz 1874. AKU br. 7/C.

⁷⁶ Zapisnik sjednice Povjerenstva od 13. V. 1873., AKU br. 25./C.

U nastavku sjednice povjerenstva na 4. srpnja iste godine upotpunjeni su prijedlozi s prve sjednice s novim pojedinostima. Uz ostalo dogovaralo se o potrebi uklanjanja zgrade kavane s njenim prigradnjama i peći, crkvice sv. Barbare, kuće Petrini, crkvice sv. Mateja, sakristije, šest privatnih kuća i devet sarkofaga iz periptera. Za premještanje oltara sv. Duje iz sjeverne niše Mauzoleja je odlučeno da se odgodi, jer bi to moglo povrijediti osjećaje puka. Okolno zemljište se trebalo sniziti i izravnati. Smatralo se potrebnim djelomična rekonstrukcija krova periptera. Načelnik Bajamonti je primijetio da je dogovor s prošle sjednice dosta manjkav. Smatrao je da ne bi trebalo stati na predloženim radovima, nastavi s novim i sprovesti ih do kraja.

Na trećoj sjednici povjerenstva 1874. godine kompletirani su i usaglašeni stavovi. Načelnik je iznio primjedbe na dogovore na drugom sastanku, ali nije želio da narušava stavove povjerenstva. Ipak je izrazio potrebe njihove dopune. Posebno je ustrajao na rušenju dijela Stare biskupije i još nekih zgrada. Iznio je da bi Općina bila spremna izvesti radove uz određene uvjete. Procijenio je njihovu ukupnu vrijednost na 36.000 forinta uz rok završetka radova od jedne godine pod nadzorom tehničara kojeg bi odredila vlada. Isplata bi se izvršila kroz tri godišnje rate od 12.000 forinti, vlada je trebala osigurati zakon o eksproprijaciji za one vlasnike koji ne bi željeli prodati svoju nekretninu, a kasnije cijeli prostor bi bio u vlasništvu države. Povjerenstvo se ograničilo na svoje prijedloge o najpotrebnijim radovima i nije smatralo potrebnim ocjenjivati njihovo proširenje. S time se složio i biskup, ali uz poštivanje prava vlasništva biskupskog stola u skladu sa zakonom. Time je povjerenstvo završilo rad.

Nakon toga poglavar Zanchi je zamolio Glavinića da se osobno izjasni o prijedlogu povjerenstva. On se osvrnuo na nekoliko stavova. Smatrao je da svakako treba premjestiti oltar sv. Duje te da se nije nužno ponovno postavljati krov iznad periptera. Pored toga založio se da se orgulje svakako premjeste u kor čime bi Mauzolej dobio više svjetla, jer bi se time otvorila luneta iznad vrata.⁷⁷

Do 1880. godine izvedena je dobar dio radova na izolaciji Mauzoleja. Ostalo je glavno pitanje Stare biskupije. Tada je došlo na red uređenje njegove unutrašnjosti. Unutrašnjost crkve sv. Duje nekadašnjeg Dioklecijanovog Mauzoleja ima kružni tlocrt s nišama. Njen obod ukrašen je nizom stupova u dva reda po visini s vijencima iznad njih. Te dekoracije su se kroz prošlost oštećivale pa su u više navrata popravljane, često nestručno. U 19. stoljeću bile su vrlo trošne. Tako je 1879. godine u vrijeme Svete mise nedjeljom pao odozgo komad zakrpe od štuka s vijenca iznad oltara sv. Anastazija. Prijetila je opasnost daljnjih otkidanja ulomaka koji bi mogli povrijediti nekoga u crkvi za vrijeme bogoslužja. Crkvinarstvo se stoga obratilo Namjesništvu za rješenje, ali ništa nije poduzeto. Početkom 1880. godine za vrijeme korizmene propovijedi pao je još jedan komad. Obaviješteno je i Ministarstvo. Ministarstvo je povjerilo upravu nad svim radovima restauracije i izolacije Mauzoleja profesoru arhitektu Aloisu Hauseru. On je došao iz Beča u Split i ocijenio stanje. Predložio je vlastima da se crkva zatvori. Zajedno s kanonikom i župnikom Urbanom Ivanom Devićom utvrdio je da su štukature kojima su nekada krpali vijenci oslabili i dalje prijetile padom,

⁷⁷ Dopis konzervatora od 14. II. 1874., AKU br. 6/1874.

a dijelovi kapitela manjkali. U tome je sudjelovao i Glavinić koji je već ranije o svemu obavijestio kanonika. Nakon uvida Hauser je izložio problem biskupu koji je prihvatio zatvaranje crkve. Ipak su odlučili da glavni oltar, kor i sakristija budu i dalje u uporabi. Nakon toga formirano je jedno povjerenstvo sastavljeno od političkog funkcionara, kotarskog inženjera, ravnatelja radova restauracije i izolacije Mauzoleja te konzervatora spomenika. Predloženo je zatvaranje crkve i zvonika pred njom dok se ne izvrše popravci. Već sredinom 1879. godine najavljena je biskupu Calogeri potreba da se izvrše pripreme za početak radova.⁷⁸

Crkva je na večer 25. lipnja 1880. zatvorena za vjernike i obustavljeno zvonjenje sa zvonika.⁷⁹ Taj događaj je izazvao veliko negodovanje kod običnog puka koji nije shvatio prave razloge za to, a bilo je i zlonamjernih podbadača. Gradom se proširio glas zlonamjernih da je konzervator nagovorio Vladu na to kako bi ta građevina prestala biti svetište i pretvorena u muzej gdje bi se smjestili antički predmeti koji su se u to vrijeme u velikim količinama prevozili iz obližnje Salone. Da bi se obranio od neutemeljenih optužba Glavinić je bio prisiljen objaviti u novinama prilog kojim je objasnio potrebu i pravi razlog privremenog zatvaranja Katedrale.⁸⁰

Konzervator Glavinić obratio dr. Alexanderu Helfertu predsjedniku Središnjeg povjerenstva za istraživanje i očuvanje povijesnih i umjetničkih spomenika u Beču. Molio je, ukoliko ne bi bilo sredstava za radove, da se bar iz Mauzoleja uklone opasni dijelovi i postave skele za njihovo podupiranje dok se ne osigura potpuna obnova.⁸¹

Ministarstvo za bogoštovlje nastavu imenovalo je Direkciju za izvedbu radova na Mauzoleju i Dioklecijanovoj palači sa sjedištem u Splitu. Radovi su počeli 1880. godine. Upravno i tehničko vodstvo povjereno je arhitektu Aloisu Hauseru. Istovremeno ga je zadužilo da preuzme radove na zvoniku Katedrale iz sredstava odobrenih 1879. i računajući na dotaciju za tekuću godinu. Ministar je najavio kako će umjesto uobičajene svote od 5.000 u 1881. godini biti osigurano 20.000 forinta. Zatim je za 1882. uvršteno u proračun daljnjih 10.000 forinta.⁸²

Namjesništvo je poslalo 1880. u Split svog inženjera Ferdinanda Mayera na uviđaj radova na Mauzoleju. Stigao je 31. kolovoza. Trebalo je utvrditi da li su troškovi za poslove koji su se obavljali bili previsoki. Dvojilo se je li je dobavljač Antun Mikačić zaračunavao previsoke cijene za dobavu materijala. Međutim Mayer nije imao nikakvih nacrti iz kojih bi bio razvidan tijek radova i utrošak materijala. Raspolagao je samo tjednim listama. Razgovarao je s konzervatorom Alačevićem radi objašnjenja o izvršenim poslovima. Bez sudjelovanja voditelja radova inženjera Inchiostrija, koji je ležao u krevetu teško bolestan, nije se moglo

⁷⁸ Dopis biskupu od 17. VI. 1879., AKU br. 23//C; Dopis Glaviniću od 2. VII. 1880., AKU br. 18/C.

⁷⁹ A. Hauser, »Il restauro del Duomo di Spalato«, *BASD* III, Split 1880., 119.

⁸⁰ »La chiusura del Duomo«. Tiskani letak kojeg je objavio konzervator Glavinić 1880. godine, AKU br. 17/C.

⁸¹ Michele Glavinić, La chiusura del Duomo, AKU 1880. br. 17; Glavinićev dopis Helfertu od 19. VI. 1880., AKU br. 17/C.

⁸² Glavinićev dopis Kotarskom poglavarstvu Splita od 31. VIII. 1880., AKU br. 34/C; »Naši dopisi osobiti«, *Novo doba*, Split 3. XII. 1881., 2.

doći do točnih podataka kako bi se pokazalo da trošak nije bio pretjeran. Pošto je uviđaj napravljen bez potrebnih tehničkih objašnjenja zaključak kontrole bi mogao dovesti do pogrešnih rezultata. Ministarstvo je na kraju utvrdilo da je poslovanje bilo uredno.⁸³

Splićani su bili vezani za svog zaštitnika pa ih je pogodilo što se katedrala nije privremeno mogla koristiti za bogoslužje. Kako bi se umirilo previranje u narodu Glavinić je 1881. godine molio Hausera dozvolu da se bar za vrijeme svečanosti sv. Duje 6. i 7. svibnja crkva otvori. Arhitekt Vecchitti je izjavio da ako ostanu zatvorene galerije i uklone se svi opasni dijelovi i armature u unutrašnjosti, za što je trebalo više dana, da bi se to moglo učiniti. Ali se nije usudio napraviti ništa bez Hauserovog odobrenja. Prijedlog je podržao i biskup.⁸⁴ Proslave svetog Duje održavale su se redovito svake godine. Tako je bilo i 1884. Uoči blagdana otvorena je svečeva raka u Katedrali pa je slijedila biskupska večernica. Sutradan je bila procesija i misa u obližnjoj crkvi sv. Dominika.⁸⁵

Izvana nad vratima katedrale nalazi se sarkofag u kojemu su kosti kćeri ugarsko-hrvatskog kralja Bele IV. Katarine i Margarite. One su preminule u 13. stoljeću kada je kralj sklonio pred Tatatima u Dalmaciju. Pošto se portal 1884. morao restaurirati biskup Marko Calogera i konzervator Bulić su u svibnju došli na lice mjesta utvrditi stanje. Dočekao ih je majstor Andrija Perišić. Otvorili su urnu i našli u njoj dva kostura. Kako bi je sklonili na sigurno za vrijeme radova premještena je u krstionicu i ponovno vraćena 1908. godine.⁸⁶

Radovi u Katedrali su trajali pet godina i konačno završeni 1885. godine. Katedrala je ponovno svečano otvorena 15. ožujka. Biskup Marko Calogera služio je misu.⁸⁷ Očekivalo se da će tom činu prisustvovati prijestolonasljednik Rudolf koji je u to vrijeme privatno putovao Dalmacijom. Općina splitska je odlučila za prigodu njegovog boravka potrošiti 14.000 forinta. Stigao je 24. ožujka.⁸⁸ Na obali ga je dočekalo mnoštvo svijeta. Pozdravili su ga kotarski poglavar Conrad i podnačelnik Katalinić. U crkvi ga je pozdravio biskup. U Splitu je Rudolf razgledao i druge spomenike i nakon toga je proslijedio u Zadar.⁸⁹

Nedugo zatim 1887. prišlo se temeljitoj restauraciji srednjovjekovnog zvonika ispred Katedrale koji su se protegli do 1908. godine. Zvonik je podignut unutar istočnog temenosa u uskom međuprostoru između Peristila i Mauzoleja. Vjerojatno je tada porušen trijem sa stupovima koji su nosili trokutasti timpan pred vratima. Time je uništen jedan značajan dio njegove izvorne prostorne strukture. Nepoznati majstor iz 13. stoljeća riješio je prvi kat zvonika kao dva pilona

⁸³ Glavinićev i Alačevićev dopis Hauseru u Baden bei Wien, 1880., AKU br. 31/C; Dopis Ministarstvu iz Splita od 2. IX. 1880., AKU br. 32/C.

⁸⁴ Glavinićev dopis Hauseru u Beč, AKU 1881., br. 11/C.

⁸⁵ »Viesti«, *List Biskupije spljetske i makarske (=LBSM)*, V, Split 1884., 47.

⁸⁶ »Catarina e Margarita Figlie de Bela IV e Maria Rascalis Reali d Ungheria«, *LBSM*, XII, Split 1884., 114; F. Bulić, »Il sarcofago di Catterina e Margherita figlie di Bela IV. sopra il portale del Duomo di Spalato«, *BASD XXXI*, Split 1908., 171.

⁸⁷ »La festa di San Dojmo«, *LBSM*, VI, Split 1885., 72.

⁸⁸ L. Hauser, »La riapertura del Duomo di Spalato«, *BASD VIII*, Split 1885., 81; »Domaće viesti«, *Narodni list*, Zadar, 21. III. 1895., 3.

⁸⁹ »Domaće viesti«, *Narodni list*, Zadar 14., 17. i 28. III. 1885., 3; »Besjeda Biskupova«, *LBSM*, IV, Split 1885., 47.

sa strana između kojih je nadsvođeni prolaz sa stepenicama koje vode do ulaza u crkvu. Iznad se uzdiže zvonik. Njegov položaj u odnosu na Mauzolej izazvao je neke dvojbe jer svojom volumenom zaklanja pogled na zapadni dio Mauzoleja. Zanimljiv je u tom smislu i stav uglednog inženjera Kamila Tončića iz 1907. godine koji je smatrao da je zvonik podignut na pogrešnom mjestu jer prekida logičan prilaz Mauzoleju. Bilo je izgleda čak i nekih razmišljanja da bi ga se pri restauraciji Mauzoleja trebalo srušiti. Posebno se navodno za to zalagao Vicko Andrić u skladu sa svojim strogim klasicističkim stajalištima. Bulić je naprotiv hvalio tu zamisao kao duhovitu te da je u koncepciji rješenja njegov graditelj pokazao zamjernu vještinu i spojio u arhitektonski sklad antiku i srednji vijek.⁹⁰

Pitanje zašto je zvonik sagrađen baš pred ulazom u Mauzolej, a ne negdje s njegove strane, nije ipak jasno. S obzirom na današnje stanje može se zaključiti da je čitav prostor neposredno oko istočnog temenosa u 13. stoljeću, kada se počeo podizati zvonik, bio uglavnom izgrađen romaničkim kućama na kojima se još vide tipični prozori i vrata sa srpastim lukovima iznad. Za ograđeni prostor nema podataka. Možda je i tamo bilo nešto pa nije bilo pogodnijeg mjesta.⁹¹

Svi ti opsežni i složeni građevinski poslovi u unutrašnjosti Mauzoleja i zvonika uzrokovali su veliki nered u najgušće nastanjenom i prometnom dijelu grada. Trpjeli su godinama stanovnici i mnogobrojni prolaznici. Za te radove trebalo je osigurati prostor okolo i to dvorište na sjeveru i sam Peristil. Tu su bile barake za skladišta materijala i zanatske radionice. Sve je trajalo tridesetak godina. Problemi ni tada nisu prestali. Moralo je ponovno popločati Peristil koji je uglavnom oštećen uslijed opsežnih restauracija na zvoniku. Radove je izvela Općina, a Povjerenstvo je u tu svrhu odobrilo pomoć od 5.000 kruna. Kod tih radova otkriven je dio kanalizacije Dioklecijanove palače. To se oteglilo do 1910. pa i narednih godina.

U to vrijeme bilo je i drugih manjih radova na Mauzoleju Tako je 1906. srušen jedan zid među stupovima periptera. Tijekom 1908. raspravljalo se na sjednici Povjerenstva Dioklecijanove palače o restauraciji arhitrava na njegovoj sjevernoj strani. Kako u to vrijeme nije bilo na raspolaganju arhitekta povjerenstvo je zadužilo Mjesni odbor da to izvede pod nadzorom inženjera Save. Trebalo je izmijeniti i oštećeni stup ispod tog arhitrava, a njegovu do polovice razbijenu bazu upotpuniti. Odlučeno je stupiti u pregovore s Biskupskim sjemeništem radi poklanjanja šest antičkih stupova koji su se nalazili u njihovoj crkvi groblja na Sustipanu uz bočne zidove. Zatim je Mjesni odbor zajedno s prof. Niemannom trebao odobriti one koji bi se mogli upotrebiti u peripteru. To je bilo odobreno uz uvjet da se mjesto njih postave novi od opeka i da se crkvi po mogućnosti dodijeli neki milodar. Zaključeno je darovati 200 kruna, a stupovi da ostanu crkvi do vremena kad budu potrebni. To međutim nikad nije učinjeno. Raspravljalo se o obnovi stepenica pred Katedralom o čemu su se članovi već ranije negativno izjasnili.

⁹⁰ Luka Jelić, »Zvonik spljetske stolne crkve«, *Viestnik Hrvatskog arheološkoga društva* I, Zagreb 1895., 47; K. Tončić, *Dioklecijanova palača i položaj nove katedrale u Splitu*, Split 1907.

⁹¹ C. Fisković, »Romaničke kuće u Splitu i Trogiru«, *Starohrvatska prosvjeta* 2, Split 1952.; T. Marasović, »Preuređenje srednjovjekovnih kuća jugoistočno od Vestibula Dioklecijanove palače«, *Urbs*, Split 1957., 70.

Tijekom 1909. godine Povjerenstvo je odredilo da se uredi južni dio periptera i to:

- oštećeni dio vijenca podnožja Mauzoleja kod zvonika zamijeniti novim, ali bez detaljne profilacije,
- oštećene stupove i baze nadopuniti,
- popločati pod kao što je to učinjeno pred ulazom u Mauzolej uz uvjet da se sačuva staro kamenje,
- srednjovjekovne sarkofage koji su se nalazili u peripteru postaviti među stupove tako da služe kao ograda.

Trebalo je popraviti i pokrov Mauzoleja. Ali 1909. godine Kaptol ni uprava crkve nisu pristali snositi troškove s obrazloženjem da je Mauzolej kao spomenik u nadležnosti države. Da bi se spriječila daljnja oštećenja radove je obavio Mjesni odbor. Koristeći se skelama oko tornja ustanovljena su i znatnija oštećenja kamenih blokova na sjevernom i zapadnom pročelju pa je to popravljeno.

Na sjednici Povjerenstva Dioklecijanove palače 1910. godine raspravljalo se o plinskoj rasvjeti unutrašnjosti Mauzoleja. U sporazumu s Mjesnim odborom bilo je to predviđeno samo u koru, ali je i u samoj crkvi postavljeno osam svjetiljka. Povjerenstvo je bilo protiv pa je zatraženo od crkvene uprave da ne instalira na daljnjoj instalaciji svjetiljka nego da se pričeka dok Split dobije električnu struju, a dotle neka se služi svijećama. S obzirom na velike svote, koje je država dala za restauraciju Katedrale, zvonika i krstionice, Mjesni odbor podnio je Povjerenstvu molbu da se posebnim protokolom te zgrade predaju crkvi. Dokumentom je trebalo utvrditi prava i dužnosti države u pogledu čuvanja tih spomenika koji se stavljaju pod nadzor konzervatora, odnosno Povjerenstva za Dioklecijanovu palaču. Povjerenstvo je odredilo da se s upravom crkve sklopi ugovor kojim je utvrđeno da će sva oštećenja na vanjštini crkve i njenoj unutrašnjosti Mauzoleja, zvonika i Krstionice popraviti dok se Kaptol obvezao da na tim građevinama neće praviti nikakve izmjene bez suglasnosti konzervatora.⁹² U to vrijeme na podnožju Mauzoleja izmijenjena su još na dva mjesta dijelovi vijenca, na južnoj strani periptera popravljena su na bazama pet stupova oštećenja, a dva antička stupa ugrađena u zid kapele sv. Duje na sjevernoj strani su donekle oslobođena tako da im se vidjela četvrtina.

Što se tiče daljnjeg uređenja Mauzoleja bilo je prijedloga u veljači 1921. godine od strane Kaptola da bi se iz liturgijskih razloga premjestila dva oltara. Naime da bi Oltar sv. Duje i veliki oltar zamijenili mjesta. U načelu Povjerenstvo je pristalo ukoliko bi se složilo Ministarstvo prosvjete. Ali do ostvarenja ipak nije došlo, jer je Kaptol na svom zboru odustao.⁹³ Među drugim razmatrala su se pitanja uvođenja električne rasvjete u crkvu i njenoj južnoj strani, popravak propovjedaonice i drugog pristupa u crkvu uz sakristiju ili kroz nju. Uz dogovor s inženjerima Manolom i Čulićem odlučeno je postaviti električnu rasvjetu na Peristilu, dok kanonici Ivanišević i Grgić nisu pristali na rješenje prolaza kroz sakristiju.⁹⁴

⁹² Zapisnik šeste redovne sjednice PDP 1910. u Splitu, AKU, 15.

⁹³ Bulićev dopis Kaptolu Stolne Crkve od 5. IV. 1921., AKU br. 13.

⁹⁴ Bulićev dopis PDP od 7. IV. 1921., AKU br. 12.

Radovi na zgradi Dioklecijanovog mauzoleja izvodili su se i kasnije između svjetskih ratova pa sve do naših dana.⁹⁵

Zaključak

Dioklecijanova palača u Splitu se u 19. stoljeću smatrala jednim od najznačajnijih rimskih spomenika u čitavoj Habzburškoj monarhiji. Razmjerno je bila dobro očuvana posebno njeni najvažniji dijelovi carev Mauzolej, Jupiterov hram, Vestibul i obodni zidovi s ulazima. S vremenom je potpuno zapuštena. Tek sredinom stoljeća općim razvitkom humanističkih znanosti počinje joj se pridavati veća pozornost. Ostaci rimske palače uklopljeni su u gusto izgrađenu srednjovjekovnu povijesnu jezgru grada. U početnim istraživanjima pozornost je usmjerena na najstariji taj njen sloj, u prvom redu carev Mauzolej, jer je to bio najmonumentalnija građevina u cijelom sklopu Palače. Kako se nije mogao vidjeti ni s koje strane zbog kasnijih zgrada koje su ga opkoljavale sedamdesetih godina počelo je radikalno rasčišćavanje. Nisu pošteđeni ni sakralni objekti u njegovoj blizini. Uklonjene su crkvice sv. Mateja i kapela sv. Duje, a nešto kasnije 1923. godine i crkvice sv. Barbare. Razmatralo se i rušenje crkvice sv. Roka, kapele sv. Karla pa čak i crkve sv. Filipa. Poseban problem bila je zgrada Stare biskupije.

U provedbi purifikacije postojala su dva pristupa. Prvi je bio otkrivanje najvažnijih antičkih zgrada u Palači kojeg su zastupali znanstvenici iz Beča. S druge strane Općinsko upraviteljstvo i arhitekti bili su za to iz higijenskih i prometnih razloga. Zbog opasnosti od neprijatelja unutar gradskih zidina su se zbile kuće. Priliv stanovnika je postajao sve većim. Tako je izgrađen gusti sklop, njegove ulice bile su tijesne i trošne bez dovoljno zraka i svjetla. U gradu su vladale bolesti, kriminal i siromaštvo.

Glavni problem bila je zgrada Stare biskupije oko koje su se vodile glavne rasprave naročito nakon utemeljenja Povjerenstva Dioklecijanove palače. Njenim rušenjem stvorio bi se na sjevernoj strani jedan široki, ali neodređen prostor što se kasnije i dogodilo. Da bi se on nekako regulirao arhitekt Werner Shürmann predviđeno je na tom mjestu 1925. godine niz kućica s dućanima. Tako bi se udovoljilo i zahtjevu da se na neki način markira granica istočnog temenosa. Ali taj prijedlog nije ostvaren.

Nakon obnavljanja Povjerenstva Dioklecijanove palače, koje je kratko djelovalo nakon završetka Prvog svjetskog rata, sve veću ulogu u rješavanju problema povijesnog središta Splita preuzimali su arhitekti. Tako je Ministarstvo prosvjete donijelo 1. lipnja 1920. odluku da se u njegov sastav uključe inženjeri Prosper Čulić iz Tehničkog odsjeka Općine i Petar Senjanović iz Udruženja Jugoslaven-skih inženjera i arhitekata.⁹⁶ Većina članova se izjasnilo za rušenje Stare biskupije pa je čak i Ministar prosvjete 1920. godine donio odluku o tome. Ipak ništa se nije činilo. Da zgrada nije stradala u nesreći možda se je ne bi ni uklonilo. Rješavanje

⁹⁵ S. Piplović, »Dioklecijanov mauzolej između dvaju svjetskih ratova«, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, Zadar 2002.

⁹⁶ Dopis Ministarstva prosvjete PDP od 14. lipnja 1920., AKU MO, b. b.; Dopis Općine Split PDP od 22. VI. 1920., AKU MO br. 32 MO.

bi se eventualno tražilo na tragu Niemannovog rješenja. Radovi u neposrednoj okolici Mauzoleja izvodili su se i nakon svjetskih ratova sve do naših dana. Srušena je stara sakristija i nova zgrada pomaknuta nešto istočnije. Nakon postave Meštrovićevog spomenika Grguru Ninskome na Peristilu zatvoren je neposredan prolaz stepenicama u Grote i pristup na obalu. Umjesto toga napravljena je zaobilaznica preko jugozapadnog dijela temenosa. Istraživan je prostor neposredno s vanjske strane temenosa i tu otkriveni ostaci antičkog atrija sa stupovima oko i podnim mozaicima. Snižena je razina Poljane kraljice Jelene i prezentiran rimski pločnik na mjestu dekumana. Na jugoistočnoj strani otkriveni su ostaci terma koje su dopirale s vanjske strane do samog zida temenosa.

Osnovna postavka je bila istaknuti najvrijedniji antički sloj. Ipak je već od početka bečki stručnjaci počeli uvažavati ne samo pojedina vrijedna ostvarenja nego očuvanje cjelina i ambijenata bez obzira iz kojeg su povijesnog razdoblja. Nastupalo je vrijeme novih konzervatorskih teorija. Povijesna jezgra Splita s Dioklecijanovom palačom bila je jedan od poligona primjene načela cjelovitog čuvanja i prezentacije graditeljskog nasljeđa. Najvažnije je u tome za grad bilo pitanje budućnosti Stare biskupije, barokne zgrade bez većih estetskih dometa, ali važne po položaju na kojem se nalazila.

Među prvima koji su se temeljito zauzeli oko pitanja prostornog odnosa monumentalnih ostataka Dioklecijanove palače i njenog srednjovjekovnog urbanog okruženja bio je dr. Alois Riegl predstavnik Središnjeg povjerenstva za spomenike u Beču. On je zalagao za novi pristup prema graditeljskoj baštini pri čemu se vrijednovala njena starost, povijesni kontinuitet, ali i okruženje. Još prvih godina 20. stoljeća sukobljavale su se dvije postavke i to zagovornika stilske restauriranja i predstavnika modernih načela zaštite cjelina. To se odrazilo i na razmirice u Splitu gdje su u podmaklim raspravama ipak prisutni i neki kompromisi.

Na teoretske stavove i njihovo postupno mijenjanje imao je veliki utjecaj dr. Max Dvořák profesor Sveučilišta u Beču i generalni konzervator Središnjeg povjerenstva za spomenike. Bio je član Povjerenstva Dioklecijanove palače od 1905. do 1912. godine. Na tom je mjestu naslijedio Riegla. I on se zauzimao za nova načela integralnog očuvanja ukupnosti graditeljske strukture uz uvažavanje građevina svih razdoblja i stilova bez obzira na njihovu skromniju umjetničku vrijednost. Zalagao se za poštivanje urbanog konteksta srednjovjekovnog Splita. Ustao je protiv purifikacije i rigidnih mjera. Stoga se odlučno osudio namjeru rušenja Biskupije kod čega su se oštro suprostavila dva oprečna mišljenja. Svoje stavove Dvořák detaljno je obrazložio u izvještajima 1907. i 1908. godine Ministarstvu za bogoštovlje i nastavu.⁹⁷ Sva pozornost u Splitu usmjerena je na Biskupiju kao ključni problem, dok su se ostale uglavnom bezlične građevine uklanjane bez većih rasprava.

Problem uređenja Dioklecijanove palače, izazvao je veliku pozornost kod stručnjaka, ali i široke javnosti. Hauserova predavanja u Beču su imala široki

⁹⁷ F. Čorić i M. Špikić, »Izvešće Aloisa Riegla o Dioklecijanovoj palači iz 1903. godine«, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 42, Split 2011.; F. Čorić, »Max Dvořák: Restaura-torska pitanja, Split«, *Kulturna baština* 38, Split 2012.

odjek.⁹⁸ A to zanimanje dobro potkrepljuje opširan članak o Mauzoleju u bečkom listu *Vaterland* kojeg je priredio jedan suvremeni časnik koji je bio na službi u splitskom garnizonu. Njegovi glavni dijelovi su pretiskani i u zadarskom listu *L'Avvenire* 1881. godine.⁹⁹

Zadnja sedma sjednica Povjerenstva Dioklecijanove palače u vrijeme austrijske uprave bila je 1912. godine. Zatim je došao Prvi svjetski rat pa stvaranje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Bulić se založio da se i u novim prilikama nastavi rad Povjerenstva. On se već 8. prosinca 1919. obratio Odjeljenju za umjetnost Ministarstva prosvjete za njegov preustroj, personalni sastav i nastavak djelovanja. Ministar je rješenjem od 30. prosinca iste godine odredio članove Povjerenstva. Organizacija je ostala ista kao i ranije. Na njegovom čelu je bio predsjednik privremene Pokrajinske vlade za Dalmaciju dr. Ivan Krstelj.¹⁰⁰ Sekcija Split Udruženja jugoslavenskih inženjera i arhitekata obratila se 18. veljače 1920. Pokrajinskoj vladi Dalmacije tražeći veću zastupljenost u Povjerenstvu Dioklecijanove palače s obzirom da se radi o pitanjima važnim za razvitak i uređenju grada. Međutim nakon nekoliko godina je prestalo s radom.

Pitanje budućnosti zgrade Stare biskupije je naročito eskaliralo 1920. godine. U novim društvenim okolnostima i dalje je to bilo središnji problem. Konzervator i gradska uprava ostale su i dalje svaka na svom stajalištu. Na sjednici održanoj 7. studenog 1919. godine raspravljalo se o uređenju prostora oko Mauzoleja. Sudjelovali su biskup Juraj Carić, dr. Ivić, ing. Kruno Musanić, ing. Ivačić, ing. Petar Senjanović, Frane Bulić, Ljubo Karaman, načelnik Ivo Tartaglia, dr. Katalinić u ime vlade, prof. Vidović u ime umjetničkog društva *Medulić* i prof. Barač. Bulić je detaljno obrazložio to pitanja od 1873. godine i predložio da se zgrada Biskupije popravi i otvori usporedni put od Peristila i Plokate kraljice Jelene s njene južne strane. Nakon duže rasprave inženjer Krunoslav Musanić je predložio da se poruši Biskupija i crkvice sv. Roka te da se rekonstruira zid koji je sa sjeverne strane ograđivao prostor Mauzoleja i uspostavi izvorni trijem dekumana na cijeloj toj dužini. Prijedlog je podržao i inženjer Petar Senjanović. Kako je u raspravi bilo različitih mišljenja odluka je odgođena za petnaestak dana.¹⁰¹

Kako nisu više sudjelovali članovi Povjerenstva iz Beča koji su se zalagali za očuvanje Biskupije prevladalo je mišljenje u javnosti, stručnim krugovima i vlasti o potrebi njenog rušenja. Naročito su se u raspravama angažirale splitske novine *Novo doba*, *Život*, *Novi list* i *Jadran* koje su donosile niz napisa na tu temu i širile različite vijesti i time stvarale nejasnoće u javnosti. Sve više se zagovaralo rušenje Biskupije, koja je zapreka razvitka središta grada i ometa zdravi život njegovih stanovnika, radi očuvanja njegove slikovitosti. Čak se pomišljalo i na rušenje nedaleke crkve Dušica koja je bila prislonjena s unutrašnje strane istočnog obodnog zida Dioklecijanove palače.¹⁰²

⁹⁸ A. Hauser, »Spljet i rimski spomenici Dalmacije«, govor 17. 2. 1876.; *Isti*, »Popravljanje stolne crkve u Spljetu«, govor 11. 1. 1883., *BASD* VII, 1884.

⁹⁹ »Il nostro Duomo«, *L'Avvenire*, Split, 22. VII. 1881., 3.

¹⁰⁰ Dopis Ministarstva prosvjete Pokrajinskom Konzervatorijalnom uredu Split od 17. I. 1920., AKU br. 3/K 1920. bb.

¹⁰¹ Protokol, AKU br. 42/K iz 1920.

¹⁰² »Mrtvi Split«, *Život*, Split, 31. V. 1920., 2.

S druge strane konzervator Bulić je ostao do kraja dosljedan u svom stajalištu i zalagao se za očuvanje uz neke ustupke. Osvrnuo se na problem raščičavanja prostora unutar cijele Dioklecijanove palače. Detaljno i opširno je prikazao i obrazložio historijat pitanja Stare biskupije od vremena francuske uprave Dalmacije početkom 19. stoljeća do tada. Široko ga je razmotrio sa stajališta novih nazora o očuvanju spomenika. Posebno je istakao da se ne cijeni dovoljno njegov jedinstveni povijesni i umjetnički ambijent nastao stapanjem još rijetkih ostataka Dioklecijanove palače s brojnim skromnijim spomenicima kasnijih vremena.¹⁰³ To pitanje nije bilo samo usko mjesno nego je postalo od širokog interesa. Tako zagrebački list *Agramer Tagblatt* i ugledni bečki dnevnik *Neue Freie Presse* donose napise protiv rušenja zgrade.¹⁰⁴

Novo povjerenstvo Dioklecijanove palače okupilo se 25. svibnja 1920. na osmoj sjednici koja je trajala do 28. svibnja.¹⁰⁵ Sastanak je vodio predsjednik pokrajinske vlade dr. Ivo Krstelj, a stigao je i književnik Marko Car, inspektor Umjetničkog odjeljenja Ministarstva prosvjete. Sudionici su razgledali Dioklecijanovu palaču posebno one dijelove koji su bili na dnevnom redu. Govorilo se o mnogim pitanjima, a o najvažnijem zgradi Biskupije govorio je konzervator Ljubo Karaman.¹⁰⁶ Odlučilo je rušiti je, ali da se sačuva crkvice sv. Roka. Prihvaćen je projekt ing. Musanića po kojem bi se trebao pošteđjeti samo jedan mali dio Biskupije. Bulić je bio i dalje protiv. U toj situaciji jedan privatnik se čak ponudio da će on to učiniti samo da mu se ustupi materijal od zgrade.¹⁰⁷ Nakon toga Ministarstvo prosvjete je odredilo da se zgrada poruši.¹⁰⁸

U najnovijim vremenima davala se također prednost ostacima Dioklecijanove palače. Došlo je do znatnih rušenja i rekonstrukcija na štetu kasnijih slojeva. Tako je Palača postala mnogo vidljivijom, ali se ugođaj posebnosti mnogome narušio. Neki tako nastali slobodni prostori nemaju više cjelovitost urbane kompozicije i likovnog izraza već su u najživljem dijelu grada stvorene sterilne arheološke zone.

¹⁰³ Posebno je važan Bulićev elaborat pod naslovom »Odstranjenje Stare biskupije u svrhu regulacije okoline Stolne Crkve (Mauzoleja Dioklecijanova) u Splitu« od 11. ožujka 1920., AKU br. 12 iz 1920.

¹⁰⁴ »Stara biskupija u Splitu«, *Jadran*, Split 15. IX. 1920., 2; »Carska palača u Splitu«, *Jadran*, Split 10. X. 1920., 3.

¹⁰⁵ »Izvješće o djelatnosti Pokrajinskog Konservatorijalnog ureda za Dalmaciju i Povjerenstva Dioklecijanove palače u Splitu«, *VAHD XLI*, Split 1920.; Zapisnik, AKU MO br. 20.

¹⁰⁶ »Povjerenstvo Dioklecijanove palače«, *Novo doba*, Split, 25. V. 1920., 3; »Povjerenstvo za Dioklecijanovu palaču«, *Novi list*, Split 26. i 29. V. 1920 I i 2; »Sjednice povjerenstva Dioklecijanove palače«, *Jadran*, Split 26. V. 1920., 5.

¹⁰⁷ »Rušenje stare biskupije«, *Život*, Split, 14. II. 1920.; »Stara biskupija u Splitu«, *Jadran*, Split, 15. IX. 1920., 2; »Stara Biskupija rušit će se«, *Život*, Split, 29. V. 1920.; »Mrtvi Split«, *Život*, Split, 31. V. 1920., 2.

¹⁰⁸ Dopis Ministarstva prosvjete PDP od 7. VI. 1920., AKU MO 34.; Dopis Umjetničkog odjeljenja Ministarstva prosvjete PDP od 14. VI. 1920., AKU MO b. b.

THE PURIFICATION AND REDEVELOPMENT OF THE EASTERN TEMENOS OF DIOCLETIAN'S PALACE IN THE 19TH CENTURY

Stanko Pipilović

In the 19th century, the historical centre of Split, particularly the part inside the perimeter of Diocletian's Palace, was densely populated, with narrow lanes, dark and airless. The most important Antique buildings, the Temple, the Peristyle, the Vestibule and the Mausoleum were in a fairly good state of preservation, but had been completely neglected. In addition, they had been stifled by houses built on later that so encircled them that they could be seen from no direction.

The whole of the area was poorly explored, and it was only in the middle of the century that any very great interest was shown in the remains of the Roman palace; still, however, little was done in the way of protection and presentation. The situation continued to deteriorate, and it was not until 1873 that the Ministry in Vienna sent down three professors to Split to determine the situation and propose a solution for putting it in order. At the beginning, attention was devoted to the Antique buildings, the oldest and most valuable stratum.

The most complicated situation was in the eastern temenos of Diocletian's Palace, in the consecrated space that with its wall enclosed the emperor's tomb. At that time, in and immediately around it, was a series of more recent, ordinary buildings that completely blocked off and stifled the monumental building of the former Mausoleum, now the Cathedral. The Viennese experts, headed by Dr Alexander Conze, submitted a report about the operations on the Mausoleum required and the demolition of a large number of worthless buildings around it, in order for the Roman building to appear in its proper prominence.

On the western side of the eastern temenos was the open space of the Antique Peristyle, which was used as the church square. They were divided from each other by a colonnade supporting semicircular arches. Behind them, in the space of the temenos, in front of the Mausoleum, there was a sequence of buildings that had their main facades built in between the Roman columns. These were the chapel of St Roch, 16th century, and next to it, that of St Barbara, 17th century, and then after that southwards a café building and the private house of the Petrini.

Along the whole of the northern side of the temenos, extending from west to east, was the building of the old episcopal palace built in the 17th century, with its two small wings towards the south. It was partially built on the Roman portico lining the street, and partially on the Decumanus of the imperial palace. It was too dilapidated for the bishops to live in anymore. With the narrow street in front of it, it was encumbered with the passing of pedestrians in this much-frequented and cramped part of the city, which had grown rapidly in the 19th century.

On the eastern side in the extension of the Cathedral was a choir, put up in the 17th century. The extension was in a half of its area within the temenos, while the second half came out of it through the wall outside. South of the Mausoleum, abutting onto the outer side of the wall of the temenos, were private buildings, a sacristy and the Early Medieval Chapel of St Matthew. The chapel was demolis-

hed in 1880, and the sarcophagi of the archbishops of Split that had been in it for centuries were moved to the side of the altar in St John's Baptistery. At that time small buildings, numbers 450, 472 and 473, close to the Vestibule of Diocletian's own quarters were pulled down so that the rotunda could be renovated, and for there to be a view onto the Mausoleum on that side as well.

Putting in order the neglected space of the eastern temenos, hemmed in with buildings, and its immediate surroundings, was the most demanding problem within the compass of Diocletian's Palace. A systematic solution was addressed only in the early 20th century, when, in 1904, a Standing Commission for Diocletian's Palace was set up, to meet every year in Split. It had representatives of local and regional government, and experts from Vienna. The biggest problem in terms of scope, position of complexity and from the viewpoint of the new conservation principles, was the building of the old bishop's palace, with its modest intimations of Baroque that extended to the north of the Mausoleum. The building hindered the flow of pedestrian traffic in this very busy part of the city and hid the view of the Mausoleum. There were major discussions about its future. Views diverged about the new approach concerning the need to keep up historical units, and the requirement that this part of the city should be provided with better conditions of life with respect to traffic and sanitation. In the 19th century, all the buildings that had occluded the Mausoleum, apart from the old bishop's palace, had been torn down. But the problem was not solved until 1924, when the building burned down. At the turn of the 19th and 20th century, the Cathedral and the medieval bell tower were thoroughly restored, according to a drawing by the Viennese architect Alois Hauser, who also oversaw the works.

Today the space of the eastern temenos is almost completely freed of later buildings and thus the most important stratum from Antiquity has been given prominence. But this has its drawbacks, because a large part of the south east quadrant of Diocletian's Palace, bereft of its buildings, became empty and featureless, the picturesque charm of the setting having been destroyed.